

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

बाबहाल, जाकिरपुर,
बेपाल ।

श्रीगणेश बृहदि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

(नयाँबानेश्वरस्थित विश्वशान्तिविहार भित्रको बुद्धमूर्ति)

वर्ष २५	न.सं. १९९८ होलीपुन्हि	ब.सं. २५४१
अंक ११	वि.सं. २०५४ फाग्नपूर्णिमा	इ.सं. १९९८ मार्च

पं. हेमराज शाक्य अभिनन्दित

१११८ सिल्लाथ्व ५, यत्-

बुद्धधर्मया ख्यलय् निरन्तर सेवा यानावयाच्चवंगु-
या वापत पं. हेमराज शाक्य, यलयात थनया सनातन
धर्म सेवा समिति अभिनन्दन-पौ लःह्लासे दोसल्लां
न्यथेकाः हगु दु । प्रधानन्यायाधीश श्रीमधक्त श्रेष्ठ
प्रमुख अतिथि जुसे वय्कःया हे ह्लाःत अभिनन्दन-पौ
लःह्लाःगु थगु ज्याइवःया सभापतित्व उपेन्द्रगोपाल श्रेष्ठं
यानादीगु खः ।

अथे हे वैगु चउलाथ्व १२ कुःहुपः दिनय् गणेश-
मान सिह अध्ययन प्रतिष्ठानपाखें न सामाजिक जन-
चेतना व विविध ख्यलय् न्हृथनेबहुःगु योगदान विउपि-
मध्यय् छहा बौद्ध वसपोलयात न सार्वजनिक अभिनन्दन
याइगु जूगु दु ।

किरणदीक्षा जुल

१११८ सिल्लागा १२, यं-

बुद्धधर्मया त्रियान मध्यय् वज्ञायानी परम्पराय्
प्रचलित किरणदीक्षा ह्लापां गुरु बुद्धधर्मसंघ व दीक्षा
गुरु, उपाध्याय यात गव्यदांतयेगु ज्यां न्हृथनालि सम्पन्न
जूगु दु । अष्टमीक्रत दनाः उकीया महत्त्व थुइकेगु,
अधिवासन, आदि वज्ञायेकाः मूलसंडल प्रवेश याकेगु,
उकीया महत्त्व कनाःलि पूर्णा यायेगु, सिन्दुरार्चन, पूर्णा,
अचलया अभिषेकसहित वियाः सित्तः म्वःलुकाः, मत
कया: विसर्जनतक यायेगु ज्याइवः दुगु थुगु विधि पं.
बद्रीरत्न वज्ञाचार्य भूल-आचार्य, सत्त्वतारावज्ञ वज्ञा-
चार्य उपाध्याय व गीताचार्यय् कर्णहर्ष वज्ञाचार्य, जुजु-
काजी, तुयूकाजी, हीरारत्न, रत्नवज्ञ, फणीन्द्ररत्न,
हेराचन्द्र वज्ञाचार्यपि अग्रसर जूगु थुगु ज्याइवलय्
वज्ञाचार्य अध्ययन मण्डल परिवारं मण्डल च्चया:
ग्वाहालि याःगु खः ।

आजीवन ग्राहक व ग्राहक ह्लापनय् तंसा

विश्वमान वज्ञाचार्य, भीमसेनटोल तानसेनपाखें आजीवन ग्राहक ह्लापं— १०००।-

तुलानरसिंह शाक्य, शाक्यसिंहविहार थैना यलपाखें आ. ग्रा. ह्लापनय् तंसा— ३००।-

वसपोलपि व थुगु ग्वाहालि चूलाकाबिज्याःह्य हिराकाजी सुजिकाःयात न सुभाय् देछाया ।

विद्या वाचस्पति उपाधि सम्मानित

१११८ चिल्लाथ्व ८, यं-

दिल्ली विश्वविद्यालयं 'ए किटिकल एडीसन
एण्ड ए स्टडी आफ् दि थी सम्पूर्ण चक्रसम्बर समाधिः'
विषयस विद्यावारिधि उपाधि प्राप्त यानाः इ.सं. १९६८
यागु दीक्षान्त समारोहय् विद्यावाचस्पति उपाधि कया:
इवाःबाहाःया नरेशमान वज्ञाचार्य यैय् लिथ्यंगु दु । थुगु
अध्ययनया कमव् ह्लापां १९६४ स निवृतीसाधा व
साहित्य दिल्ली विश्वविद्यालयस अध्ययन यानाः
प्रमाणपत्र प्राप्त यानाःलि १९६४ स बौद्ध अध्ययन
विषयस कला निष्णात (प्रथम श्रेणी) स १९६५ स बौद्ध
अध्ययन विषयस न दर्शन निष्णात, प्रथम श्रेणी उत्तीर्ण
जूम्ह वसपोल लि. वि. पाखें बौद्ध अध्ययन अनुसन्धान
केन्द्र चायेकीगु ज्याय् न्हृचिलाच्चवनाबिज्याःगु दु, नापं
वसपोलं महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयप् बौद्धदर्शन न
बंकाच्चवनाबिज्याःगु दु ।

बुद्धधर्मया ख्यलय् फुगुचाःगु यायेगु कुतः

१११८ सिल्लाथ्व ८, यं-

थन वज्ञाचार्य संरक्षण गुथिया जूगु साधारण सभास
सभापतिया आसनं पं. बद्रीरत्न वज्ञाचार्य वज्ञाचार्य-
पिगु संरक्षणया लागो जक थुगु गुथिं ज्या यायेगु मखसे
बुद्धधर्मया ख्यलय् फुगु चाःगु यायेगु कुतः उवीमाःगु खै
न्हृथनाबिज्यात ।

ज्ञिस्वकःगु थुगु सभाय उपाध्यक्ष सत्त्वतारावज्ञ
वज्ञाचार्यपाखें लसकुस जुयाःलि महासचिव बुद्धरत्न
वज्ञाचार्यपाखें वाषिक प्रतिवेदन प्रस्तुत जूगु खः । थुकथं
हे दांभारि विजयविलास वज्ञाचार्य श्राविक प्रतिवेदन
व भेत्य उपाध्यक्ष फणीन्द्ररत्न वज्ञाचार्यपाखें सुभाय्
देछायेगु जूगु खः ।

- आनन्दभूमि

आष्टमद्वयिका

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

प्रधानसम्पादक
मिश्र कुमार काश्यप
फो. नं. २७१४२०

वर्ष २५ - अङ्क ११ - बु. सं. २५४१ - फागुपूर्णिमा

सम्पादक

सुवर्ण शाक्य - २५६२६५
अष्टमनि गुभाजु - २५४१११

व्यवस्थापक

मिश्र धर्ममूर्ति - २७१४२०

सह-व्यवस्थापक

तीर्थनारायण मानन्धर
फो. नं. २७०३८६

वितरणव्यवस्था

मिश्र पञ्चामूर्ति - २७१४२०

वितरणव्यवस्था-सहयोगी
धामणेर पञ्चामूर्ति - २७१४२०

विज्ञापनव्यवस्था

विरत्न मानन्धर - २१११८५

प्रधानकार्यालय तथा प्रकाशक
प्रानन्दकुटीविहार, स्वयम्भू, काठमाडौं
पो.ब. नं. ३००७, २७१४२०

बृद्धवचन

अप्रमादरतो भिव्यु पमादे भयदसि वा।

संयोजनं घण् थूलं ढहं आगीव गच्छती' ति॥

प्रमादमा भय लिएर, अप्रमादमा मन लगाउने भिक्षुले संसारमा जन्म निनुपर्ने ठूलो वा सानो संयोजन अथवा मानिसलाई नचाहिने कुरामा फैसाउने कुराहरूलाई अग्निले काठलाई भष्म गरे भैं गरेर निर्वाणत्व प्राप्त गर्दछ।

एक जना भिक्षुले भगवान् बृद्धकहाँ अरहन्तसम्भको वर्मस्थानका कुरा बताउन लगाएर सोही कुरालाई अनुसरण गरी अहंत्व प्राप्तिका लागि जंगलभित्र पसी ठूलो कोशीशपूर्वक लागदा पनि उसले अहंत्व प्राप्त गर्न सकेन। त्यहाँबाट शास्त्राबाट विशेष कर्मस्थानका कुरा सुन्नपूर्यो भनी बाहिर आउँदा दीच बाटोमा आगलागी भइरहेको देखेर पहाडमाथि चढेर जङ्गलमा बलिरहेको आगो हेरी उसले आरम्भण ग्रहण गन्थो। जसरी आगोले ठूलो सानो सबै काठलाई आगोले जलाउदै गयो, त्यस्तै आर्थमार्गरूपी अग्निले ठूला साना संयोजन (भवराग आदि) लाई सखाप पाँई लगनुपर्ने रहेछ भनी उसले विचार गन्थो। उसको मनोभावनालाई बुझेर भगवान् शास्त्राले ठूला साना काठ झैं सत्त्वहरूको अस्थन्तरमा उत्पन्न हुने संयोजन-हरूलाई ज्ञानरूपी अग्निले भष्म गरी पुनः उत्पन्न हुन आउन नपन्ने हनु योग्य छ, भन्नुभई उपर्युक्त गाथा बताउनुभएको हो।

धर्मसम्बन्धमा लेखरचना

धार्मिक व्यक्तिमात्र होइन जो पनि आफ आपनो परंपरागत धर्मको चर्चा गर्छन् । आफ आपनो धर्मलाई सबैले ठूलो ठान्छन् । अघर्मी काम गरेर पनि आपनो धर्मको तारिफ गर्छन् । आफूले गरेको कामलाई धर्म ठान्ने र अरूले केही चुके जस्तो मात्र काम गरेपनि टीकाटिष्ठणी गर्छन् । यो आजको स्वभाव भएको छ । आफूले जे काम गरे पनि मानिस तारिफ चाहन्छ र आपनो धर्मको सराहना गर्छ । आपनो धर्मको परिचर्चा गरी त्यसप्रति अन्धभक्त भइरहने मानिस-ले आपनो धर्मको बारेमा अरु कसैले कमजोरी कोट्याइदियो भने मान्न तयार हुँदैन र जाइ-लाग्न बेर छैन । धर्म यसरी संवेदनशील छ ।

भनाइमा मात्र होइन मानिस लेखाइमा पनि धार्मिक विचारहरू पोख्नन् । आपनो धर्मको तारिफ गर्छन् र कसैले कमजोरी कोट्याइदिएमा पनि प्रतिवाद लेख्नन् । पत्र-पत्रिकामा धर्म संबन्धमा लेख रचना प्रकाशित हुँदा धर्मानुकूल नभएको लाई कोट्याएर आपने धर्मका व्यक्तिले लेखे भने आफूले आफैको हुर्मत लिने भनी त्यसप्रति द्वेषले खनिने पनि धर्मावलम्बी छन् ।

धर्म भनेको जीवन सुधारको मार्ग हो भनी ठान्ने जोसुकैले जीवन विकृतितिर लाग्दा त्यसको प्रतिवाद गरी लेख रचना प्रकाशित हुँदा पनि आपनो सुधार नगर्ने धर्मावलम्बीहरू पनि छन् । त्यस्ताले उल्टो लेखकप्रति द्वेष गरेर भन्न नहुने कुरा लेख्यो भनी ढाक छोप गर्न चाहन्छन् । आपनो दोष लुकाएर विकृतितिर बढी प्रोत्साहित गर्नेहरूप्रति बुद्धवचन संघी हाँसिरहेको हुनुपर्छ । मनसा, वाचा, कर्मणा भन्ने बुद्ध उपदेश हास्यास्पद हुन नदिन बौद्धजगत्‌मा सही मूर्खाङ्कन र मार्गदर्शन हुने लेख रचनाको प्रकाशम आवश्यक छ ।

अर्को कुरा, सही कुरा भयो भन्दैमा होच्याउने मात्र गर्नाले पनि विकृति बढ्न सक्छ । अतः समाधानका माध्यमको रूपमा लेख रचना प्रकाशित हुन् राम्रो हुनेछ । मुख्य कुरा लेख रचना बोड्हिक एवं सर्वजनहिताय हुन् नितान्त आवश्यक छ ।

विपश्यना : भूमिके भूमिका

—धनश्याम राजकण्ठकार

विपश्यना ध्यान आजमन्दा करीब २६०० वर्ष-अघि भगवान् बुद्धले खोजी गरी लोककल्याणको लागि सर्वसुलभ गराउनुभएको हो । यो ध्यानको मुख्य लक्ष्य चित्त शुद्धि हो यो ध्यानमा आपनो शरीर र चित्तवृत्तिमा प्रतिक्षण हुने परिवर्तनशील घटनाहरूलाई तटस्थभावले निरीक्षण गर्दै चित्तशोधन र सहगुण वृद्धिको अभ्यास गरिन्छ ।

लुप्त हुँदै गइरहेको यो ध्यानविधिलाई पुनर्जीवित तुल्याउन गुरु सत्यनारायण गोयन्काको ठूलो देन छ । उहाँको अथक प्रयासबाट नेपाललगायत्र विष्णुका १०० भन्दा बढी मुलुकका हजारौं साधकहरू यो ध्यानको अभ्यासमा लागिरहेका छन् । साथै दिनहुँ प्रहुनयाँ साधकहरू यस ध्यानप्रति आकर्षित भइरहने क्रम जारी नै छ । हालसम्म विश्वका विभिन्न मुलुकमा गरी ४२ बटा विपश्यनाध्यानकेन्द्रहरूमा नियमितरूपमा ध्यानशिविरहरू संचालन भइरहेका छन् । नेपालमा हाल काठमाडौंको बुदानीलकण्ठमा “धर्मशृङ्ख” र परवानी-पुर (बीरगञ्ज) मा ‘धर्मतराई’ नामक विपश्यनाध्यान केन्द्रहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । निकट भविष्यमा लुम्बिनीमा ‘धर्मजननी’ नामक विपश्यनाध्यान केन्द्रको संचालन हुँदैछ । बुदानीलकण्ठको ‘धर्मशृङ्ख’मा त प्रत्येक अंगेजी महिनाको १ र १४ तारिख अर्थात् महिनाको दुइपटक १०/१० दिने ध्यानशिविरहरू नियमितरूपमा संचालन हुँदै आइरहेका छन् । यसको साथसाथै यहाँ बालबालिकाको लागि बालशिविर र पुराना साधकहरूको लागि ‘सतिपट्टान’ जस्ता ध्यान शिविरहरू एनि बीचबीचमा निरन्तररूपमा संचालन

भइरहेका छन् ।

धर्मशृङ्खमा मले सिकेको विपश्यना ध्यानबाटे छोटकरीमा केही चर्चा गर्न चाहन्छु जुन आफैमा अपूर्ण मान्युपर्छ किनभने दश दिनसम्मको ध्यानशिविरमा बसेर सिकेको यस असूल्य रत्नलाई केही शब्दमा सीमित पार्नु भनेको हुटिट्याउन्ने सागर थाम्न खोजे ज्ञ वा सूर्यको अगाडि बत्ती बालेख्न नहोला भन्न लकिन्न ।

सर्वप्रथम विपश्यना शब्दको अर्थ हेर्दै । विपश्यनाको ‘वि’ को मतलब भिन्न राम्रो र ‘पश्यना’ को मतलब हेर्नु वा बेल्नु हो । यसरी विपश्यनाको अर्थ हुन आउँछ भिन्न राम्रो हेर्नु । यो ध्यानले हामीलाई आफूभिन्न के कस्तो भइरहेछ हेर्न लगाउँछ ।

आफैले आफैलाई कुनै प्रतिक्रियाविना यसार्थ रूपले आफूभिन्न जे जस्ता संवेदनहरू उत्पन्न हुँदैन् त्यसलाई निलिप्त भएर तटस्थ बनेर अनुभव गर्न लगाउँछ अर्थात् यो ध्यानविधिले हामीलाई बहिमुखी मार्ग स्थागोर अन्तमुखी भएर आपनो चित्तवृत्तिलाई साक्षीभावले, तटस्थभावले हुँदै प्रतिपल उत्पन्न हुने संस्कारलाई प्रज्ञाको मार्गमा मोडी मोक्ष (मोहको क्षम) प्राप्त गर्न सिकाउँछ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने, प्रतिपल परिवर्तन हुँदै गइरहने यो शरीरको अनित्य स्वभावलाई हुँदै, अनुभव गर्दै आपनो कल्याणको लागि समभावलाई पुष्ट गर्न अर्थात् राग देवबाट उत्पन्न हुने तृष्णा लाई समन गर्न सिकाउने ध्यानविधि ने विपश्यना हो । यसको व्यावहारिक पक्षतिर दृष्टि दिँदै निम्न कुराहक प्रष्ट हुन आउँछन् ।

साधारणतया हामी सुखमा रमाउने अर्थात् राग

पैदा गर्ने र दुःखमा हने अर्थात् द्वेष जगाउने गर्छौं। यसरी हामी जीवनको प्रत्येक मोडमा राग र द्वेषको भुमरीमा परिरहन्छौं, किया प्रतिक्रिया गरिरहन्छौं, घात प्रतिघातमा बाँचिरहन्छौं। परिणामस्वरूप अहंकार, आसक्ति, मोह, ममता, ईर्ष्या, क्रोध, द्वेष चिन्ता मानसिक विकारहरू हाम्रो जीवनको अभिन्न अङ्ग र संस्कार बनिरहेका हुन्छन्। हामीलाई अधोगतितर लग्ने यस्ता विकारहरूबाट बचाउने यदि केही कुनै तरिका, माध्यम वा विधि छ भने त्यो विपश्यना न हो। विपश्यनाध्यान ने एउटा यस्तो विधि हो जसले हाम्रो जीवनको गतिलाई मोडिदिन्छ, हामीलाई हीन जीवनबाट सम्यक् जीवनतिर उकालिदिन्छ तथा सांसारिकबाट सन्यासीभावना जगाइदिन्छ अर्थात् विपश्यना एउटा यस्तो सर्वोत्तम विधि हो। जसले हाम्रो देविक कष्टकर र तनावयुक्त जीवनमा जे जस्तो घटना आइपर्छ त्यसलाई त्यस्ते हुन दिएर अनित्यताको आधारशिलालाई सम्झी कुनै प्रतिक्रिया नगर्न बानी बसाली मनको विकार मयललाई पदालन सिकाउँछ। हुनपनि हाम्रो मन बेला बखत चिन्तित, विचलित, थकित, भयभीत र आक्रोशित हुने गर्छ। यसबाट हामी अशान्त हुन्छौं र परिमाणस्वरूप तत्काल प्रतिक्रिया गर्ने संस्कार बनिरहेको हुन्छ। यसबाट हामीमात्र होइन हाम्रा वरिपरिका बातावरण ने कलुषित हुन जान्छ। यस्तो घातप्रतिघातबाट बच्न बचाउन विपश्यना ने एउटा यस्तो उत्तम पाठ हो। जसले अशान्त र व्याकुल मनलाई निर्मल र शान्तियुक्त बनाई हामीलाई सन्तुलित जीवन जिउन सिकाउँछ। यसरी विपश्यनाले हामीलाई हाम्रा पुराना दोषयुक्त संस्कारहरूबाट विमुख हुन सिकाउँछ अनि सुख र शान्तिको रसास्वादन गराउँदै हाम्रो मनलाई निर्मल पान

सिकाउँछ।

यो विपश्यनाध्यान सिकन र अनुभूत गर्न हामी कर्तृ जानुपर्दैन। आफ्ने शरीर र मनलाई समायोजन गरेर हामीले आफ्नो शरीरको सूक्ष्मतम संवेदन र तरंगहरूलाई निरीक्षण गर्दै हामीमा रागपूर्ण सूक्ष्म संवेदनहरू अर्थात् मनपने संवेदनहरू तरञ्जित भएका छन् कि द्वेषपूर्ण संवेदनाहरू अर्थात् मन पर्ने कष्टकर संवेदनहरू पलाइरहेका छन् अथवा न दुःखका न सुखका संवेदनहरू प्रस्फुरण भइरहेका छन् त्यसलाई साक्षीभाव अर्थात् द्रष्टाभावले अनुभूत गर्दै आफूलाई समता अर्थात् प्रतिक्रियाविहीन समभावनामा बसिरहनसक्ने सामर्थ्यको अभिवृद्धि गर्न यस ध्यान विधिले सिकाउँछ। यसरी हाम्रो शरीरभित्र प्रतिपल उत्पाद व्यय भइरहने कहिले सुखद कहिले दुःखद कहिले नसुखद नदुःखद जस्ता संवेदनहरूलाई निरीक्षण गर्दै त्यसप्रति प्रतिक्रियाविहीन हुनु भनेकै अन्ततोगत्वा हामीले अनित्यतालाई आत्मसात् गरी तृष्णालाई तिलाङ्गली दिवेदै सुख दुःखबाट अप्रभावित हुनु हो। यसरी सही अर्थमा हामी सांसारिकबाट सन्यासी बनेका हुन्छौं र यही विपश्यनाको मूल मर्म हो। यसबाट हामी सुखमा रमाउने र दुःखमा विचलित हुने बानीबाट मुक्त हुँदै जान्छौं।

अर्थात् सुखमा किन रमाउने – यो अनित्य हो, दुःखमा किन हने – यो अनित्य हो र त्यस्ते न सुख न दुःखमा किन बिरक्त हुने – यो पनि अनित्य न हो भन्ने हामीमा प्रलट हुँदै जान्छ, विकसित भएर छाड्छ। यही प्रज्ञाको मार्गबाट हामीलाई निर्णय अर्थात् मोक्ष (मोहको क्षय) को साक्षात्कार हुन जान्छ। यसरी विपश्यनाध्यानाविधि एउटा यस्तो बाटो हो जहाँबाट जाँदा हामी राग, द्वेष, अहंकार, क्रोध, उत्तेजना बासना जस्ता तृष्णाहरू, विकारहरूबाट निलिप्त भई सुख र शान्तिको दिशातिर

उन्मुख भई सार्थक जीवन यापन गर्दछूँ ।

ग्रन्त्यमा विषयनाध्यान भगवान् बुद्धको व्यावहारिक जीवनपद्धति हो । यसबारे लेखेन, पढेर वा सुनेर केही बुद्धन र प्रेरणामात्र पाउन सकिन्छ तर विशेष लाभ र फाइदा भने प्राप्त हुँदैन । यदि विषयनावाट हामीले केही उपलब्धि हासिल गर्ने न हो भने हामीले यसको अध्यास गरी अनुभव गर्नुपर्छ । केवल यसबारे चर्चा परिचर्चा, टीका टिप्पणी गरेर केही लाभ हुँदैन किनभने जन्मजन्मान्तरदेखि हामीमा जुन संस्कार परेको

छ र नयाँ नयाँ तृष्णाहरू, विकारहरू बनाउँदै लग्ने जुन स्वभाव छ त्यसलाई हटाई आफ्नो कल्याणको लागि आफै अप्रसर हुने हो भने अन्ततोगत्वा विषयनाध्यानको निरन्तर अध्यास र साधनाको आवश्यकता अपरिहार्य छ । यसरी आफ्नो अर्थात् मानवसदाज्ञको कल्याणको लागि यो ध्यानबाहेक अरु कुनै विधि छैन भनेभा अत्युक्ति हुनेछैन, बरु उपयुक्त न हुनेछ । त्यसैले 'भवतु सब्ब मञ्जलम्' (सब्बको मञ्जल होस्) — यही यो ध्यानको भूल भन्न हो ।

मनको थकान

—लक्ष्मी श्रेष्ठ

मेरा साराका सारा दिन रातहरू
एउटै घोकोमै अड्यो,
मेरा आन्तरिक आशाहरू सबै
चुँडालेर लगे, मेरा मीठा मीठा सपना,
विषना, कल्पनाहरू, सबैका सबै
खोलामा वगे ॥
वगेको खोलालाई फर्काउने आश
जागे भै मनका घोकाहरू फेरि
फर्काउने जागरण भए भै
कहिले तल कहिले माथि विचलित,
वैचैनमै वितिरहेछ ॥
अब त मेरा रूपहरू पनि धमाघम
फेरिदैछन् तर मन भने एउटै घोकोमा
बगदैछ, मन सबै भाँच्चिए जस्तां

लाश्च, भाँचिएको मन मर्मत हुन
सकिएन, हराइसकिएकी समय फेरि
पाउने सकिएन,
त्यसो त मैले आफूलाई आफैले
कतिपटक थुकिसकेछु, तर अफसोच
मेरो थुक मेरो अनुहारमा नपरी
निर्दोष धर्तीमा थुप्रिँदै गए
जसरी दोषी मानवका दोषहरू
भगवान् बुद्धमा थुप्रैदै गए,
तर पनि निर्वाणत्व प्राप्त बुद्ध
अमर पनि भए,
मेरो मनको थकान बुद्धको छायामा
टबक अडेको छ ।

बज्रयानको प्रादुर्भाव - एक चर्चा

-राजीव श्रेष्ठ

गौतम बुद्धले मानवहितका लागि छाडनुभएका उपदेशहरूको संग्रह गरी कालान्तरमा बौद्धधर्मको रूप दिइएको हो । चार आर्यसत्य एवं अष्टांगिक मार्गको प्रमुख मर्मलाई नवूझी बुद्धको वचनलाई मानिसले नै धर्मको रूपमा परिवर्तन गरेको तथ्य इतिहास साक्षी छ । यसरी बौद्ध धर्मले मानवजीवनमा प्रश्य पाएपछि यसमा पनि मतभिन्नताको बृद्धि विस्तार हुँदै जान थालेपछि सच्चाट् अशोकले ३० पू० २४० तिर भस विवादलाई सुलझाउनको निम्नि एक दृहत् सम्मेलन गरेको वर्णन इतिहासमा उल्लिखित छ तर सच्चाट् अशोकको उक्त प्रयास केवल प्रयासमै सीमित रह्यो । त्यसपछि बौद्धधर्म माझे मानिसहरूको समुदायमा विभिन्न वर्गहरूको वर्चस्व देखियो र स्पष्टरूपमा यो धर्म विभिन्न बादहरूमा परिणत हुनपुर्यो । प्रथमतः हीनयान र महायान दुई बौद्धसमुदायको उत्पत्ति हुनपुर्यो । समयको प्रवाह सँगसँग मानिसहरूले बुद्धको उपदेश र सोचाइ विपरीत तन्त्रमन्त्र तथा सिद्धिबल जस्ता तत्त्वहरू पनि बौद्धधर्ममा समावेश गराउँदै लान थाले । महायानको विकासक्रममा साधना, मन्त्र एवं तन्त्रको प्रवेश हुँदै गएपछि ऐटा छुट्टै समुदाय मन्त्रयानको रूपमा उदय हुनपुर्यो । यसरी मन्त्रयानको शुरुवात भएपछि यस धर्ममा व्यापकरूपले मन्त्र, मुद्रा, धारणी जस्ता तत्त्वहरूको प्रवेश भई बज्रयानको प्रादुर्भाव हुनपुर्गेको देखिन्छ । बौद्धधर्मको तान्त्रिक मंत्र अनुरूप मुद्रा, मद्य, मांस, मन्त्र तथा मंथन यी पाँच तत्त्वलाई नै बोधिज्ञान प्राप्त गर्ने प्रमुख स्रोत ठाझे समुदायको विकसित स्वरूप नै बज्रयानको प्रारूप

हो भन्नुपर्दछ । नेपालमा बज्रयान माझे समूहलाई 'बज्राचार्य' भन्ने गरिन्छ ।

बज्रयानको प्रादुर्भावारे विभिन्न विद्वानहरूको बेरलाबेगलै तर्क रहेको पाइन्छ । कोही यसलाई बौद्धधर्मकै एक शाखा हो भन्दछन् भने कोही त्यसको ठीक विपरीत यो एक छुट्टै धर्म हो भन्ने निष्कर्षमा पुगेकाल्न् । बज्रयान मन्त्रयानबाटै विकसित भएको तथ्य माथि नै उल्लेख गरिसकिएको छ । मन्त्रयानको उदय भने इसाको दोस्रो शताब्दीमा भारतमा भएको मानिन्छ, मन्त्रयानको प्राचीन ग्रन्थहरू संस्कृतमा लेखिएको पाइएको छ । तन्त्रको प्रभाव इसाको बाहौदौ शताब्दीतिर बाट बौद्धधर्ममा व्यापकरूपले पर्न गएको देखिन्छ । मन्त्र, धारणी र मंथन आदि तत्त्वले इस्त्रीको प्रथम शताब्दीदेखि नै बौद्धधर्ममा ठाउँ पाएको उल्लेख पनि कतै कतै पाइन्छ । यूजीन बर्नुफका अनुसार इस्त्री प्रथम शताब्दीको प्रारम्भमा लेखिएको 'सद्मर्मपुण्डरीक मा बैरोचन अमिताभ जस्ता लोकोत्तर बुद्ध र बोधिसत्त्व अवलोकितेश्वरको कल्पना भैसकेको थियो । ॐ शब्द लगायत अन्य विभिन्न स्तोत्रहरू भने मानवसम्यताको विकास भएदेखि नै प्रचलनमां रहेकोले मन्त्रतन्त्र बौद्धधर्मको देन नभएर यसमा समाविष्ट थौटा तत्त्व मात्र हो भन्ने कुरा स्पष्ट रूपले बुझ्नु आवश्यक छ । महायानी सम्प्रदायले मन्त्रतन्त्र र पूजापाठ जस्ता सिद्धान्तलाई विरोध नगरिकन प्रश्य नै दिएको थियो । यसबाट कम्काण्डलाई नै धर्मको रूपमा मानिआएका जनता बौद्धधर्मतिर बढी उन्मुख हुनु स्वाभाविक थियो । बौद्ध

धर्ममा पञ्चशीलको महत्वलाई बिसेर वा नवशिक्षन ने पूजापाठ, अनुष्ठान, मूर्तिपूजा र गृहस्थजीवनलाई समेत समावेश गर्न हुने तर्क बोक्ने जमातको बाहुल्य निरन्तररूपमा बढ्न गएपछि मैथुन र मांससमेत बौद्धधर्मको मन्त्रयान समुदायको अभिन्न अङ्ग बन्न पुगेको पाइन्छ । छाँठौं शताब्दीको शुरूमा दक्षिण मध्युरासा श्रीहर्षनामक राजाको राज्यकालमा साम्मितीय निकायका एकजना दुशील शिक्षुले आफ्नो 'नीलपट दर्शन' शीर्षकको पुस्तकमा वेश्यागमन र सुरापानलाई शीलानुकूल घोषित गरी आफैले समेत त्यसको अध्यास गरेको प्रसङ्ग यहाँनिर सांभिक हुन आउँछ । पाँचौं शताब्दीमा योगाचार वा विज्ञानवाद प्रभावशाली भैसकेको थियो, तर यसको विज्ञानवादी गहिरो दर्शनको अध्ययन गर्ने क्षमता सर्वसाधारणमा नभएको ले उनीहरू एउटा मनोरम धर्म जो सजिलोसँग प्राप्त होस्- त्यस्तो धर्मको प्रतीक्षामा थिए र यही महान् सुख प्राप्त गरिदिने धर्मको नाउँ ने 'वज्रयान' हो भन्ने उल्लेख छ । वास्तवमा तन्त्रयानका चारवटा हाँगहरू- मन्त्रयान, वज्रयान, सहजयान एवं कालचक्रयानमध्ये वज्रयानले विशेषरूपमा प्रख्याती पाउनु पनि यसको उदार नीति ने हो भन्न सकिन्छ । वज्रयानले गृहस्थजीवनमा आवश्यक पनेपूजाविधि, विविध देवदेवीहरूको परिकल्पना, तान्त्रिकविधि र संस्कार आदिलाई समाहित गरी उदार नीतिलाई प्राथमिकता दिएको ले ने यसको व्यापकरूपमा प्रसिद्ध भएको मान्न सकिन्छ । केही इतिहासविद्ले वज्रयानको उदय उत्तर भारतबाट भएको तथ्य अगाडि सारेका छन् वास्तवमा उत्तर भारतमा बौद्धमतले तान्त्रिक विधिलाई मन्त्रयानको रूपमा अंगीकार मात्र गरेको हो वज्रयानको आपने पृथक् तान्त्रिक विधिहरू र संस्कार रहेको छ, जुन इसका सातौं वा आठौं शताब्दितिर नेपालमा प्रादुर्भाव भएको हो । यस तथ्यलाई पुष्ट गर्ने केही आधारहरू पनि छन् । सातौं शताब्दीका केही

अस्तित्वले दमा त्यस समयमा नेपालमा वज्रयानीहरूको अस्तित्व रहेको तथ्य उलिखित पाइन्छ । भारतको बैशाली (मुजपारपुर) मा गणतन्त्रात्मक शासन गरेर बसेका लिच्छविहरूमाथि भग्दराज्यका शासकहरूको दबाव बढ्न थालेपछि यिनीहरू नेपाल पसेर यहाँका किरातीहरूमाथि आक्रमण गरी शासन गरेको पाइन्छ । नेपालमा लिच्छवीहरूको शासन इसाको तेस्रो शताब्दीबाट शुरुवात भएको अनुमान छ । यी लिच्छवीहरूसँग अन्य जातिहरू जस्तै शाक्य, कोलीय पनि नेपाल पसेका थिए । यिनीहरूले ने भारतमा प्रचलित मन्त्रयानलाई नेपालमा प्रवेश गराएपछि त्यसको छुट्टै स्वरूप वज्रयानको विकास भएको हुनसक्ने संभावना प्रबल छ । लिच्छवी राजा युग्मामदेवको समयमा नेपालमा पानी नपरी हाहाकार मचिँदा ललितपुरका एक प्रख्यात तान्त्रिक शान्तिकर वज्राचार्यले आपनो तान्त्रिक विधिद्वारा पूजाआजा गरी यहाँ बृहित गराए भन्ने उल्लेख छ । यसबाट पनि वज्रयानका अनुयायी वज्राचार्य जातिको तान्त्रिकविधि व्यापक प्रयोग त्यसवेला नेपालमा भैसकेको स्पष्ट हुन आउँछ । इसाको तेहाँ शताब्दीमा तिब्बतबाट भिक्षु धर्मस्वामी नेपाल आई तान्त्रिक ग्रन्थहरूको अध्ययन गरेका थिए । त्यही समयमा दूजना अन्य तिब्बती भिक्षुहरू पनि स्वयम्भूमा बसेर यहाँका प्रसिद्ध भिक्षु रत्नरक्षितसित बौद्धधर्मको अध्ययनत गर्दथे भन्ने कुरा बंशावलीमा उल्लेख गरिएको छ । यी सबै तथ्यबाट इसाको तेस्रो शताब्दीदेखि ने नेपालमा वज्रयान बौद्धधर्मसँग व्यापकरूपमा प्रचार भएको तथा यहाँ ने यस धर्मको प्रादुर्भाव भएको ले टाढा टाढाबाट पनि वज्रयानको अध्ययनार्थ भिक्षुहरूको आवागमन यहाँ हुँथ्यो भन्ने तथ्यको पुष्ट हुन्छ । यसको अतिरिक्त वज्रयानका अनुयायी वज्राचार्यहरूको इष्ट देव-देवीहरू वज्रवाराही, वज्रसत्त्व, वज्रयोगिनी, वज्रपाणी, वज्रभरी आदिको अस्तित्व पनि नेपालमे भएको भेटिन्छ, जसबाट वज्रयानको प्रादुर्भाव यहाँ ने भएको तथ्यको थप प्रमाण मिल्दछ ।

आजका बौद्धदर्शनहरू हिजोको बुद्धधर्मको रूपान्तरण

तन्त्रयोग

-पुरुष शाक्यवंश

बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरेको ध्यानभावना प्रायः
यस विश्वासबाट लुप्त भएको करीब नौ सय वर्षको
अन्तरालपछि बौद्धजगत्मा योगपद्धतिको उदय भयो ।
बौद्ध तन्त्रयानीहरूको भनाइ अनुसार बौद्धयोग बाहिर
कहींबाट आगमन भएको योगपद्धति होइन, बौद्धपर-
म्पराअनुरूप आटानाटीय सुत्तबाट विकास भएको एउटा
पढ्निहो । यो भनाइ कृति सत्य छ वा असत्य छ त्यस-
को निदान खोडनु यस लेखको उद्देश्यहरूमध्ये एउटा हो ।
यस योगको खास निदान खोडनुभन्दा पहिले बौद्धजगत्-
मा अति चर्चित एक प्रश्न छ, त्यो के हो भने स्वयम्
बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरेको र पछि त्यस पद्धतिको अनु-
करण गरी असंख्य भिक्षुहरूले साक्षात् अहंत्व प्राप्त
गरेको ध्यानभावनाको पद्धति छोडा छैद बौद्धजगत्मा
किन अर्को योगपद्धतिको आवश्यक भयो? यस प्रश्नको
उत्तर जान्न संक्षिप्तरूपमा बूढ़ परिनिर्वाणपछि बौद्ध-
जगत्मा घटेको घटनाचक्कलाई एकपलट स्मरण गराउनु
अति आवश्यक छ ।

बूढ़ परिनिर्वाणपछि बुद्धले आपना शिष्यहरूलाई
त्यसको संस्कारअनुसार उपदेश गरेका शिक्षाहरू त्रिपि-
टकको नामबाट सङ्कलन गर्ने कार्य भयो । त्यस सङ्कु-
लन गरेको त्रिपिटकभित्र विशाल विशाल ग्रन्थहरू बने ।
बूढ़का खास शिक्षाहरूलाई जान्न भिक्षुहरूलाई त्रिपिटक-
को अध्ययन गर्नु आवश्यकमात्र होइन परिस्थितिले बाध्य
तुल्यायो यनि । त्रिपिटकको अध्ययन भयो । श्रौत ज्ञान
र चिन्तनमय ज्ञानको यथेष्ट वर्णन भिक्षुहरूको उपलब्धी

भयो तर यसको साथसाथै ध्यानभावना भिक्षुहरूमा कम
हुँदै गयो । फलस्वरूप भावनामय प्रज्ञाको साथसाथै अहंत्
पद दुर्लभ हुँदै गयो । श्रौतज्ञान र चिन्तनज्ञानको श्राधारमा
प्रज्ञाज्ञानको खोजी गर्दा त्यो प्राप्त हुन सकेन बरु त्यसको
बदलामा भिक्षुहरूको आ-आपनो सरोकारअनुसार धर्म-
लाई परिभाषित गर्दा विभिन्न बौद्धसम्प्रदाय बन्न गए ।
यसे सम्प्रदायहरूको प्रतिस्पृष्ठको बीचमा परिमाजित
हुँदै त्रिपिटकको अलावा अल्प अति परिकृष्ट सूक्ष्म ग्रन्थ-
हरू प्रकाशमा आए । जस्तो अभिधर्मकोष, प्रज्ञापार-
मिता, माध्यमिक शून्य सापेक्षवाद मायोपम विज्ञानवाद
आदि ग्रन्थहरू विभिन्न आचार्यहरूले प्रतिपादन गरे ।
यी ग्रन्थहरूले भारत र नेपाललाई दार्शनिक भूमि कह-
लायो । विश्वका विभिन्न देशहरूबाट दर्शन गर्न यस
देशमा खास गरी भारतमा आउने गरियो । सिद्धान्ततः
आचार्यहरूबाट बुद्धत्व र अहंत्व प्राप्त गर्ने जल दर्शन-
को प्रतिपादन गरे तर ती दर्शन प्रतिपादन भर्ने आचार्य
कुनै बुद्ध अथवा अहंत् बनेनन् । बूढ़ र अहंत् बन्ने त
परे रह्यो ध्यावहारिक जीवनका राग, द्वेष, र मोह
आदिबाट छुटकारा पाउने खास भावनासम्म पनि आकृ-
मा उत्पत्ति भएको अनुभूतिसम्म पनि भर्न सकेन ।
यसबाट ती आचार्यहरूमा होस आयो कि मात्र दर्शन
ज्ञानलेमानिसमा भावनात्मक परिवर्तन ल्याउन असमर्थ
छ । त्यसको निम्नि भावनामय प्रज्ञा दिने ध्यानभाव-
नाको अति आवश्यक भएको तथ्य ती आचार्यहरूले
व्यक्त गरे ।

भगवान् बूढ़को समयमा पोट्टिल स्थविरका साथ

बुद्धहरूको शासनसम्बन्धमा पूर्ण अध्ययन गरेका र पाँच सभ भिक्षुहरूलाई धर्मज्ञानको शिक्षा दिन एउटा नामुद स्थविर थिए । ज्ञानवान् भएर पनि पोट्टिल स्थविरमा दुःखबाट मुक्त हुने अहंत्र प्राप्त हुने ध्यानभावनामा अलिकति पनि ज्ञान थिएन । पोट्टिल स्थविरको उदाराथं, बुद्धले संवेग उत्पन्न हुने गरी भिक्षुहरूको अगाडि तुच्छ पोट्टिल भनी बारम्बार सम्बोधन गरियो । पोट्टिलले आफूमा ध्यानभावनाको अभाव भएको कारण बुद्धले तुरुच्छ भनेको यथार्थ कारणलाई जानेर ध्यानभावना गर्न जङ्गल पस्यो र केही वर्षपछि नै अहंत्र लाभ गर्न्यो ।

दिग्गज आचार्यहरूले मोक्ष प्राप्त गर्न केवल दर्शनज्ञान पर्याप्त नभएको उद्गारले सम्पूर्ण बौद्धजगत्मा अन्योलको लहर जतातते ध्याप्त हुन गयो, साथै व्यापकरूपमा ध्यानभावनाको खोजी भयो तर विधिसमेतको ध्यानभावना प्रायः त्यसवेला लुप्त नै भइसकेको थियो । प्रायः महायानी आचार्यहरूमा गुरुविनाको कुनैपनि शिक्षा फलदायी नहुने कुरामा विश्वस्त छन् । फलस्वरूप मुक्तिको निम्नि बौद्धक्षेत्रबाट बाहिर भए पनि ध्यानभावनाको खोजी गर्न बाध्य तुल्यायो तर ध्यानभावना भने कहौं पनि उपलब्ध भएन । सनातन देवि चलिआएको योग विद्यालाई ग्रहण गर्न नचाहेर पनि पुनः ग्रहण गर्नुपर्ने अनिवार्य अवस्था आयो ।

योग के हो ?

नेपाल तथा भारत विश्वमा उल्लेख भएको तपोभूमि हो । यहाँ केयौं योगी, ऋषि आदिले तपस्या गरेर सिद्ध भएका थिए । तपस्या गर्नेहरूको निक्षित मात्र एउटा उपकरण हो । एउटा विधि हो, जसको अभ्यासले असम्भव कार्य पनि सम्भव बनाउँछ । मानव सम्यता संगसंगै यसको उत्पत्ति भएको विश्वास गरिन्छ । तप-

आनन्दभूमि

स्या कठिन कार्य हो तर असम्भव होइन । योगले यस असम्भवलाई पनि सम्भव बनाइदिन्छ ।

महर्षि पतञ्जलीको भनाईश्रुत्यार चित्तवृत्तिको विशेष नै योग हो । योगका मुख्य ६ अङ्गहरू छन् । (१) आसन— आसनबाट रोग नाश हुन्छ (२) प्रत्याहार— यसबाट योगीको मन शुद्ध गर्छ (३) प्राणायाम— प्राणायामले पाप नाश गर्छ (४) ध्यान— यसले मन बसमा राख्ने शक्ति प्रदान गर्छ (५) धारणा— यसले दीर्घकालसम्म मनलाई बसमा राखेर विकारहरू शुद्ध गरेर मात्र प्राप्त गर्ने बल दिन्छ ।

योगको मुख्य लक्ष्य षट्कक्षहरूको भेदन गरेर मुक्ति दिलाउनु हो । बायु र नाडीहरूमो माध्यमबाट यो कार्य सम्पादन हुन्छ । कार्य अति कठिन छ तर असम्भव होइन । एक नाडीबाट अर्को नाडीमा स्वर अथवा बायु बदल्नु यसको मुख्य कार्य हो ।

षट्कक्ष के हो ?

चक्र ६ प्रकारका छन् ती हुन् (१) मूलाधार चक्र— यो मेरुदण्डको प्रारम्भ अथवा मूलेन्द्रिय र मलेन्द्रियको बीचमा अवस्थित हुन्छ । यस स्थानमा नाग जस्तै फन्काहरू लगाएर कुण्डलिनी सुतिरहने शेष मार्गीहरूको भनाइ छ ।

(२) स्वाधिस्थान चक्र— यो मूलेन्द्रिय प्रारम्भ अथवा मूलेन्द्रियमन्दा माथि अवस्थित हुन्छ ।

(३) मणिपुरचक्र— यो नाभिमा अवस्थित हुन्छ ।

(४) अनाहत चक्र— यो हृदयमा अवस्थित हुन्छ ।

(५) आज्ञाचक्र— यो दुई आंखीभौंको बीचमा छ ।

यस स्थानमा चेतनाको सर्वोच्च स्थान रहेको विश्वास गरिन्छ । यस स्थानमा शिवशक्तिको मिलन हुने विश्वास गरिन्छ ।

(६) विशुद्धचक्र— यो कण्ठस्थानमा अवस्थित हुन्छ ।

योगको मुख्य उद्देश्य र सिद्धिहरू

योगीको मुख्य उद्देश्य सिद्धि प्राप्त गरेर सिद्ध बन्नु हो । सिद्धि जर्मा आठ प्रकारका छन् । ती हुन्—

(१) अणिमा— यसको मुख्य सिद्धि अणुपरमाणु जस्तो सानो हुन सक्नु ।

(२) लघिमा— कपास जस्तो हलुका भएर आकाशमार्ग गरेर उडेर जाने ।

(३) महिमा— पहाड जस्तो महान् र गहाँ हुने शक्ति ।

(४) प्राप्ति— इच्छा गरेनुसारको बनाउने शक्ति ।

(५) प्राकाम्य— इच्छा गरेका वस्तु प्राप्त गर्ने क्षमता ।

(६) वशित्व— प्राणीमात्रलाई आफ्नो वशमा राख्ने क्षमता ।

(७) इसित्व— सम्पूर्ण भौतिक वस्तुहरू आफ्नो वशमा राख्न सक्ने क्षमता ।

(८) यत्काम वसाधित्व— सबै आफ्नो सङ्कृत्यहरू सिद्ध हुने क्षमताहरू भनिन्छ, भगवान् बुद्धले ६ वर्षसम्म कठोर तपस्या गर्दा यी धेरै सिद्धिहरू प्राप्त गरिएको थिए तर वहाँले इच्छा गरेका जन्म भरणवाट मुक्त हुने निर्वाण प्रथवा बुद्धत्व प्राप्त गर्ने सक्नुभएन । पछि विषयनाथ्यानभावना गरेर सम्यक् सम्बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभयो । त्यसकारण यो प्रष्ट छ कि योगले विभिन्न सिद्धिहरू प्राप्त गर्ने सबै तर बुद्धत्व प्राप्त गर्ने सबैदं । शैवयोगको कुण्डली जागरण विषयमा ज्ञानकारी लेख्नो ।

कुण्डलिनी के हो यो कसरी जागरण गर्छ ?

कुण्डलिनी सबैको आकारमा तीन फन्का मारेर मूलाधार-चक्रमा नदेखिने गरी सुतिराखेको हुन्छ । भनिन्छ जुन ठाउंमा समस्त हात्रो जोडिक्रिका बहुतर

हजार नाडीहरू एकत्रित भएको हुन्छ । यस स्थानमा पाप-धर्मवाट मुक्त भएको विश्वास गरिन्छ । आसान बन्धना, मन्त्र, मुद्रा, प्राणायाम आदिको विधिवाट कुण्डलिनीलाई जागाउँछ । जब यो जागछ तब ईडा र पिंगला नाडीबाट निकलेर सुषुम्ना नाडीमा प्रवेश गर्छ । तब माउरीहरूको आवाज गुंजे जस्तै गुंजने गरी विस्तार विस्तार एक चक्रपछि शर्कों चक्र गरी षट्चक्र छेदन गर्ने कार्य गर्छ । सबभन्दा पहिले कुण्डलिनी पृथ्वीतत्त्ववाट बनेको मूलाधार-चक्रमा प्रवेश गर्छ । यहाँ कुण्डलिनीले पृथ्वी महाभूतको गुण बोकेको हुन्छ । यहाँ केही समय आराममा बिताउँछ, त्यसपछि विस्तार विस्तार जल-तत्त्वको बाहुल्य भएको अधिस्थान-चक्रमा प्रवेश गर्छ । यस स्थानमा आफूले बोकेर आएको पृथ्वी महाभूतको गुणलाई परित्याग गरी जलतत्त्वहरूमा लय अथवा विलय हुन्छ । यहाँ केही समय आराम गरेर अग्निधातुको बाहुल्य भएका मणिपुर-चक्रमा प्रवेश गर्ने योजना बनाउँछ । त्यसै अनुरूप मणिपुरमा प्रवेश गर्छ । यहाँ पुर्येपछि जलधातु अग्निधातुमा परिणत हुन्छ । खास भरी सबै जलधातुहरू चक्रु इन्द्रियमा र अरु इन्द्रियहरूमा लय हुन्छ । यसै क्रमशङ्कुसार कुण्डलिनी बायुतत्त्वले बनेको अनाहतचक्रमा प्रवेश गर्छ । यहाँ अग्नितत्त्वलाई त्यागेर बायुतत्त्व ग्रहण गर्दै । त्यसपछि विस्तार विस्तार आशाचक्रमा लक्ष्य सार्दै । यस भूमध्यस्थित आशाचक्रमा कुण्डलिनी पुर्येपछि सबै चक्रहरूबाट सङ्कुलन भएका तत्त्वहरू प्राणमा बिलीन हुन्छ । मात्र षट्चक्रको भेदन भन्दछ । तन्त्र भाषामा यीने ६ चक्रलाई ६ लोक भनिन्छ तर यी ६ चक्रबाहेक पनि एक सहस्रद्वारचक्र भएको उल्लेख गरिएको छ । यसेलाई सातौं लोक भन्दछ । यहाँ बेतनाको सर्वोच्च

ग्रन्थिवक्तिको केन्द्र भएको उल्लेख गरको पाइन्छ । जब सहस्रार-चक्रमा कुण्डलिनी यादा गरिन्छ तब आशाचक्र-को प्राणवायु अथवा प्राणतत्त्व प्रकृतिमा दिलीन हुन्छ । साथै शून्यताको साक्षात्कार हुन्छ र साधकले पूर्ण सिद्धि प्राप्त गर्दछ । यी विभिन्न चक्रहरू कुन कुन स्थानमा अवस्थित हुन्छ त्यसको जानकारी पनि लेख्नै—

(१) मूलाधारचक्र— यो मेरुदण्डको मूल अथवा प्रारंभिक स्थानमा जुन मूर्वेन्द्रिय र मलेन्द्रियको

बीचमा छ ।

- (२) स्वाधिस्थानचक्र— मूर्वेन्द्रियमन्दा माथि छ ।
- (३) मणिपुरचक्र— यो नाभिमा छ ।
- (४) अनाहतचक्र— हृदयस्थानमा छ ।
- (५) विशुद्धचक्र— कण्ठको मूलमा छ ।
- (६) आशाचक्र— दुई अङ्गीभौमोको मध्यमा छ ।
- (७) सहस्रारचक्र— मस्तिष्कको तालुक्षयमा छ ।

अनित्य सञ्जनु

—अनु. दिव्यरत्न तुलाधर

आयो आयो आइहाल्यो काल नजिकिँदैछ ।
खायो खायो खाइहाल्यो, चपाउँदै निलेछ ॥
हर हर हाँसिहाल्यो बेसोमती कस्तो छ,
हुर हुर रोइहाल्यो अनन्तकाल यस्तो छ ।
अलि भएपनि धर्मचित्त अएन छ,
घृमी-घृमी यो लोकमा फेरि पनि जन्मेछ ।
दुई चार दिन पर्वी, प्राण छोडी गएछ,
धन जन जति सबै, यहीं छोडी जानेछ ।
पवका पवका साँच्चै हो कि नित्य भन्ने हुँदैन,
नरजन यहाँ वर्यथ भुली बस्ने भएछ ।
देखें देखें बल देखें जाल माया यस्तो छ,
खायो पियो जसको जे छ पेटभित्र भर्दैन ।

हतपत बत्ती बाली प्रज्ञा दृष्टि दिनुछ,
सत् त्यहाँ गयो, जाल मायातोडेर ।

बुद्धधर्म ग्रहण गर्ने माध्यम

-बुद्धाचार्य शाक्य

बौद्धधर्म विरोधी समुदायले बुद्धधर्म २५०० वर्ष पुरानो हो, योभन्दा अधि थिएन भनी ढोङ्ग रच्ने गर्दछन्। बुद्ध वंश र नेपालको बौद्ध परम्परालाई नियालेर हेरियो भने मानवबुद्धमा पहिलो बुद्ध तथागत हुनुहुन्छ भने नेपालमा बुद्धधर्मको प्रारम्भ तथागत दीपङ्करका समयदेखि प्रारम्भ भएको मानिन्छ। त्यसैले अहिले पनि बुद्धधर्म श्रवण गर्न सम्पूर्ण मानवजाति उत्सुक भइरहेका छन्। यो कुरा आजमात्र होइन उहिले उहिले पनि थियो भन्ने कुरा आर्य नामसंगीति गाथामा उल्लेख भएको पाइन्छ।

अर्थसच लोके कहणात्मकानां निवाणिमार्गोत्तम देशकानां। सुदुर्लभं जन्मतथागतानामतोही धर्म श्रवणं प्रसिद्धं ॥

अर्थ- यस लोकमा आत्मरूपी हुनुभएका उत्तम निवाणिमार्गं उपदेश दिनुभएका तथागतहरू जन्मनुभएका अथवन्त दुलंभ भइरहेकोले पनि अहिले धर्म श्रवण गर्ने प्रसिद्ध भइरहेको छ ।

हो आजभन्दा २५०० वर्ष अगाडि भगवान् शाक्यमुनि गोत्तम बुद्ध महापरिनिवाण हुनुभएदेखि कुनै पनि आत्मसजित दुःखो जन्म भएको छैन। भगवान् शाक्यमुनि बुद्ध भन्नुहुन्छ- भविष्यमा अर्थात् संसारमा हृष्टवर्म (बुद्धधर्म) लोप हुन लाग्यो, लोप भए अथवा बुद्धधर्म व्यापक तिरछृत भए यस धर्मलाई संरक्षण गरी प्राणीमात्रको उद्धार गर्न मैत्रीय बुद्धको उत्पत्ति हुनेछ। यसको अर्थ भगवान् शाक्यमुनि गौतम बुद्धपछि अर्थात् भद्रकल्प युगपछि मैत्रीय बुद्धको उदय हुनेछ।

वर्तमान विश्वमा शावकयानलगायत अनेक यान छन् तर जतिसुकै यन अर्थात् बुद्धधर्मभित्र भत्या बाद भए पनि शावकयान ने प्रमुख मानिएको छ। शावकयानलगायत अनेक मार्ग देखिएतापनि जगत् उद्धारका निम्नि बुद्धयानभित्र जति पनि यान देखा पद्धं अथवा देखापरेका छन् ती सबैले संसारलाई ने काइदा दिने गरेका छन्। यस सम्बन्धमा आर्य नाम-संगीतिमा वर्णन गरिएको छ-

नानायान नयोपाय जगदर्थ विभावकः ।

यानात्रितयनिर्यात एकयान फलेस्थितः ॥१७॥

अर्थ- अनेकानेक प्रकारका उपाय जगत्को हित निम्नि विभाजित भएको थियो, ती सबै प्रकारका यानहरू अर्थात् मार्गंहरूमध्ये त्रियान बुद्ध, धर्म र संघको लागि परिमाजित एवं अविद्यार्थ एक गात्र भइकर फलेने कुल्ने गरेका छन् ।

हो, निश्चय पनि कर्त्तव्य भगवान् बुद्धलाई मात्र मान्ने गर्दछ, कसैले बुद्ध र धर्मलाई समान रूपले मान्ने गर्दछ। यस्तै कसैकसैले बुद्ध, धर्म र संघलाई पनि समान रूपले आदरमात्र गर्दछ र मान्दछ।

बुद्ध, धर्म र संघ के हो भन्ने कुरा जान र त्यस सम्बन्धमा राम्ररी ज्ञान हासिल गर्न संसारभरिका मानिसहरू लालापित छन्। यस प्रकारका मानिस-हरूले धर्म, जाति, संस्कार र परम्परा जस्तोसुरु मानिश्चाएपनि सबै त्यागेर जन्मपछि आउने व्याधि, र मृत्यु केरि केरि नश्नेगाल्ने इच्छाले बुद्धधर्ममा

आनन्दभमि

समर्पित हुने इच्छा गर्दथे तर यस्तो इच्छा मनमा कलेश भएका व्यक्तिहरूले गर्न सम्भव छैन । यसको अर्थ राग, द्वेष, मोह र क्रोध भएका मानिसहरू बुद्धिमत्तेको नजिक आउन सम्भव छैन अथवा आःउन मुश्किल देखिन्छ । भित्री आत्मादेखि बुद्धलाई चिनेका अथवा देखेका मानिसहरूले बुद्धलाई कसरी चिनिने भन्ने सम्बन्धमा आयंनामसंगीति गाथामा भनिएको छ—

कलेशोपवलेशसंकलेशः सुप्रहीन शब्दासन ॥

प्रजोपाय महाकरुणा अमोघजगदर्थकृत् ॥१६॥

अर्थ— “कलेशमाधि कलेश उपवलेश ग्रादि संवलेशका सप्तदुःख आदि कुनैपनि वासना अथवा भूल्ने नगरेका प्रजोपाय प्रजाउपायका महाकरुणाका अभित आत्मावान् भइरहेका जगत्लाई हित हुने कार्यमात्र गरिरहेका र लाभ पुण्याइरहेका भनिएको छ ।

उपर्युक्त भनाइअनुसार भगवान् बुद्धको गुण कहाँसम्म रहेको छ, क्षमता र सामर्थ्य कहाँसम्म पुणेको छ भन्ने कुराको व्याख्या गरी साध्य नभएको बुझिन्छ । यसले मानवधर्मचिन्तकहरू सबै प्रकारका सत्त्वहरूको हृदयको बिन्दु भएका संबुद्धको धर्ममा लाग्न आनुर भएको भन्ने देखिन्छ । यतिमात्र होइन बुद्धका गुणलाई महायानी बुद्धमार्गहरू मात्र होइन कि वज्ज्यानी र गृहस्थ बुद्धमार्गहरूले पनि बुद्धलाई यही दृष्टिले हेर्दछन्— एकक्षणभित्रमा पनि सम्पूर्ण प्रकारले समन्तभव्रको ज्ञान बुझेका र सबै बुद्धहरूका स्वभावको जानकारी भएका भनी मनन गर्दछन् । यससम्बन्धमा भनिएको छ—

एकक्षणा भिसंबुद्धः सर्वबुद्ध स्वभावधृक् ॥

बुद्धहरूको गुणगान जसरी पहिले गरे, त्यस्तै आज पनि गरिर्दैछन् । यदि बुद्धहरू निर्गुणी रहेको

भए उहाँहरूले देखाउनुभएको मार्ग अर्थात् बुद्धयानमा कसले ध्यान देला । बुद्धधर्ममा अनभिज्ञ मानिसहरू जन्मसिद्ध बुद्धमार्ग भएर पनि उनीहरूले मुक्ति पाउने अर्थात् निर्वाणको मार्गमा जान सम्भव छैन । बुद्धयानलाई जानाजानी उल्लंघन गर्ने मानिसहरू अम मृत्युपछि सुगतिमा पुग्न सम्भव छैन । सुगतिमा पुग्न नसक्नु भनेको अर्थ मृत्युपछि नरक, तिर्यक् र प्रेतलोकमा जान्छन् भन्ने हो । यही कारणले गर्दा महायानीहरूले र गृहस्थ बुद्धमार्गहरूले भगवान् बुद्धलाई यसरी मान्ने र सत्कार गर्ने गर्दे आएका छन्—

देवादिदेवदेवेन्द्रोऽसुरेन्द्रो दानवाधिपः ॥

अनरेन्द्रः सुरगुरुः प्र प्रश्वरः ॥

अर्थ— देवताहरूको पनि देवता, देवत्यहरूको इन्द्र, देवत्यहरूको मालिक, देवताहरूको गुरुमा अथवा प्रथम, प्रथमेणहरूका ईश्वर हुनुभएका बुद्ध हुन् ।

फेरि भनिएको छ— वन्दना गर्न योग्य, पूजा गर्न योग्य, पूर्ण कुशलमादले पूजा गर्नुपर्ने, नित्य मान सम्मान गरिराख्नुपर्ने, अपार दृष्टिले पूजा गर्नुपर्ने, सत्कार गरिराख्न योग्य, नमस्कार गर्न योग्य अद्वितीय गुह बुद्धने हुनुहुन्छ जसको श्लोक निम्न प्रकारको छ—

वन्द्यः पूज्योभिवाद्यश्च माननीयश्च नित्यशः ॥

अर्चनीयतमो मान्यो नमस्यः परमो गुरुः ॥

तथागत बुद्ध गुणेणका सर्व गुण एवं अपार सर्वश्रेष्ठ गुणले परिपूर्ण हुनुभएको कारण पूजा गर्न योग्य हुनुभयो र बुद्धमार्गहरूले उहाँ र उहाँबाट निर्देशित मार्गहरूलाई सम्मान गर्ने पूजा, वन्दना, प्रबक्षिणा र ग्रनेक भावभक्ति गर्ने गरे । वासनायुक्त फूल फूलमाला, धूप, गन्ध, बत्ती र सिन्दूर चढाउने गरे, पञ्चामूत चढाउने गरे, यति गनले पनि काय बाक् र चित परिशुद्ध गर्न सबैने क्षमता प्राप्त हुने विश्वास

गरे । यतिले मात्र नपुगी पाठ, स्तोत्र, धारणी र मन्त्र पढें पनि जन्म, जरा, व्याधि र मृत्युका जन्जालबाट छुटकारा पाउन सकिन्छ भन्ने धारणा लिए । कसैकसैले बुद्धज्ञान र बुद्धत्व प्राप्त गर्ने आशा गर्दै जप र ध्यान समेत गर्ने गरे । बुद्ध, बुद्धधर्मको ज्ञान, शिक्षा र दर्शन थाहा नपाएको भएपनि मात्र भक्तिले पनि सुखी हुन पाउने र मृत्युपछि सुगति भए पनि प्राप्त हुने आशा गरे । ती भक्तिमार्गीहरू पनि यही भन्दथे कि बुद्धको स्मरण, भक्ति र सेवा गर्ने बेला कुनैप्रकारका पाप अर्थात् बलेशकाय, वाक् र चित्तले गर्न हुँदैन । यदि गन्यो भने धर्मको फल प्राप्त हुँदैन अर्थात् कोप हुनेछ । बुद्धवचन पनि यही थियो—

यथागारं सुच्छज्जन्म- बुद्धी न समतिविज्ञति ॥

एवं सुभावितं चित्तां- रागो न समतिविज्ञति ॥

अर्थ— जसरी रास्तरी छाएको छानाबाट पानी चुहिँदैन त्यस्तै शुद्धचित्तमा राग उत्पन्न हुँदैन अर्थात् चुहिँदैन ।

आनन्दभूमिया इनाप

पुनिहपतिकं पिदनीगु आनन्दकुटीविहारया थुगु लय्पो
ताःलाकातयेया लागी बुद्धधर्मयात निहथं प्रचार प्रसार
यानावं वनेगु छ्वलय् छिकपिनिगु र्वाहालिया आशा याना ।

ॐ बुद्धधर्म व दर्शनया अनुसन्धनात्मक व रचनात्मक चवसुत बियादिसँ ।

ॐ बौद्ध गतिविधित छ्वयाह्यादिसँ ।

ॐ थःगु व्यवसायया विज्ञापन बियादिसँ ।

ॐ ग्राहक लहापं-

दँछिया ग्राहक लहापं ६०।- छग्या ६।-

आजीवन ग्राहकलहापं १०००।- तका ।

बुद्धधर्म ग्रहण गर्ने माध्यमअनुसार बुद्धधर्मप्रति थहा, विश्वास र भक्तिभाव रहेका सम्पूर्ण मानिसहरू बुद्धधर्मभित्र अनेक हांगा बिंगा भएतापति ती संपूर्ण हांगा बिगालाई परवाह नगरी एकै मतमा आबद्ध भएर यही पुकार्दछन्—

तत्थि से सरणं अञ्जनं, बुद्धो मे सरणं वरं ।

एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जय- मङ्गलं ॥

अर्थ— मेरो शरण अरु कोही छैन, बुद्ध ने उत्तम शरण हो, यस सत्यवचनको प्रभावले मेरो अथवा मलाई जय मङ्गल होस् । फेरि प्रार्थनाकै कममा आफू बाँचू- वज्जेल बुद्धको शरणमा जान्छु र लागिरहन्छु ।

बुद्धं जीवितपरियन्तं, सरणं गच्छामि ।

बुद्धधर्मको ज्ञान, शिक्षा र दर्शन बुद्धका मानिस-हरू पनि सोही श्लोकलाई मन्त्रसरी पढ्ने र वाचन गर्ने गर्दथे ।

नालन्दा विश्वविद्यालय - छगू अध्ययन

- कृष्णकुमार प्रजापति, नगदेश

बुद्धकालीन मगधराजयया लागाय् दुने धर्माधिकारी
महान् सम्राट् अशोकं पलिस्था यानाबिज्याःगु दक्लय्
पुलांगु नांजाःगु विश्वविद्यालय खः नालन्दा विश्वविद्या-
लय । इव विश्वविद्यालय थौं वर्तमान भारत देशया
विहार राजयया पटना शहरया दक्षिण-पूर्वपाखे करीब
६० कि. मि. तापाक पटना-राजगृह राजमार्ग्य लाःगु
छगू तःधंगु गां-बस्तिइ लाः । नालन्दा राजगृह केवल
१५ कि. मि. जक तापाः । नालन्दाया भग्नावशेषं
सिइके फु कि इव विश्वविद्यालय अतिकं विशालगु ज्वी ।
थन अनुसन्धान अन्वेषण यानाः मालेकुलेयानास्वये-
बलय् थी थी कथंयागु अवशेषत् बौद्धस्तूप, चैत्य,
विहार, छात्रावास, आवासीय कक्ष, द्याख्यान कक्ष,
रज्जुशाला, बुगाः तु, विशाल मंदान आदि ल्वीकूगु दु ।
इवहे विश्वविद्यालय संसारया पुलांपुलांगु विश्वविद्या-
लयतमध्य् छगू लाः वः, अते इव विश्वविद्यालय
लागा, हाता १४ हेक्टर अर्थात् २८० पि बुँडु दु ।

बुद्धधर्म व दर्शनतापं थी थी विषयया स्यनेकने
याइगु अतिकं नांजाःगु, लोकंह्वाःगु नालन्दा विश्व-
विद्यालयया उद्धति व प्रगति विक्रम सम्बत्या न्यागूगु
निसें ज्ञिनिगूगु शताब्दीतक जुर्जु वंगु खेनेदु । न्या-
गूगु शताब्दीया मुहुइ चीनिया बौद्धतीर्थयात्री भिक्षु
फाहियानं (३७४ ई - ४६२ ई) थःगु यात्रा-विवरण्य
विश्वविद्यालयया वर्णन बालाक न्युब्बयाबिज्याःगु खेनेदु ।
जह्य भिक्षु फाहियानं नीन्यादेया बैसय् बुद्धधर्म व
दर्शनया अध्ययन अन्वेषण यायेगु तातुनाः ३६६ ई
निसें ४१४ ई तक थी थी थासंथासय् बाय् च्वनाः
बौद्धतीर्थस्थलया अध्ययन अन्वेषण यानाबिज्याःगु थन

आनन्दभूमि

न्हाथने बहः जु । अथेहे मगध राजयया राजगृहनगर
लिकसं च्वंगु नालन्दा विश्वविद्यालयया आसपासय् च्वंगु
गंत-उपतिस्स व कोलित मांया नांजाःपि मेधावी
ब्राह्मणत निह्य शान्तिया महानायक तथागत गौतम
बुद्धया शासनय् अग्रधावक जुयाबिज्याःपि सारिपुत्र व
मौद्गल्यायन महास्थविरपिनिगु जन्मस्थल व सारिपुत्र
महास्थविर देहावसानस्थल जूगुलि नं इव नालन्दा-
यागु बिस्कं मू दंगु हे जुल । महान् धर्मसम्राट्
अशोक सारिपुत्रयागु धार्मिक स्थलय् विज्यानाः बौद्ध
चैत्य नं पलिस्था यानाबिज्यात ।

बौद्धधर्मया प्रकाण्ड विद्वान्, थःगु इलय् अतिकं
नांदंह्य महान् दार्शनिक नागार्जुनं थःगु अध्ययन इवहे
नालन्दा विश्वविद्यालयय् यानाः थन हे वसपोल महापुरो-
हित जुयाः स्यनेकने यानाबिज्यात । उगु इलय् इव
थासय् बुद्धधर्म व दर्शनया यक्ष यक्ष हे प्रभाव लाःगु
खेनेदु । भारतीय दर्शनशास्त्रया थीथी विधानया
नाप नापं बुद्धधर्मया स्वविरवादी व महायानी शाखाया
धार्मिक शिक्षाया निर्मित नालन्दा विश्वविद्यालय अतिकं
हे नांजाः, लोकंह्वाःगु जुल । मेह्य चीनिया बौद्ध
तीर्थयात्री, अतिकं हे नांजाःह्य बौद्धविद्वान् भिक्षु
हवेनसांगं (६०० ई.- ६६४ ई.) ३६ दृया बैसय् हे
बुद्धधर्म व दर्शनया अध्ययन यायेगु तातुनाः बौद्ध
तीर्थयात्रा (६२६ ई. निसें ६४५ ई. तक यानाबिज्या-
तसा उगु तीर्थयात्राया इवलय् ह्वेनसांगं मगध राजयया
पाटलिपुत्रय् दक्लय् ह्वापां यात्रा यानाः सम्राट् अशोकं
पलिस्था यानाबिज्याःगु थीथी बौद्धस्तूप, चैत्यत
दर्शन यानाबिज्यात । पाटलिपुत्रं बुद्धगयाय् (महा-

बोधि) विज्ञानाः गुरुहृतक बोधिवक्षया पूजा-पठ यानाः भगवान् बुद्धया वच्चासनया मूर्ति दर्शनयानाः अनं नालन्दा विश्वविद्यालय ध्येयकूण्ड जुलसा नालन्दा मठया भिक्षुपिसं बौद्धविद्वान् भिक्षु हवेनसांगयात् अतिथिकथं भव्यनवसां लसकुसयासे स्थविर भिक्षुपि धिहक छवनेगु याप् बिल । वसपोलयात शीलभ्रद्र नांयाहु बौद्ध विद्वान् महास्थविर भिक्षु नापलाकेणु ज्या जुलसा नापलानाः ह्यसीके ज्या कवचायेवं बौद्धविद्वान् भिक्षु शीलभ्रद्रयाखें योगशास्त्रया शिक्षा ग्रहण यायेणु इच्छा व्यक्त यानाविज्ञात । अन हे द्वेनसांग बौद्धभिक्षु शीलभ्रद्रज्या शिष्य व कायचानापं नालन्दामठय् च्वनाविज्ञात ।

बौद्धविद्वान् भिक्षु हवेनसांग नालन्दाय् च्वनाः योगशास्त्र, प्रजनन भूलशास्त्र टीका, शब्दविद्या, हेतु विद्या व संस्कृत व्याकरण न अध्ययनयानाः सयेकाः सिइकाविज्ञात । नालन्दा विश्वविद्यालय च्वनाः सयेकाः सिइकाविज्ञानाः निदंतक अन हे च्वनाः अध्ययन यानाविज्ञासे अनं ह्वेनसांग मुड्जरे जिल्लाय् च्वंगु हिरण्यपवंतया यात्रा यानाविज्ञात ।

अथेहे मेहु चीनिया बौद्धतीर्थयाकी भिक्षु इत्सङ्गः (६३५ ई. - ७१३ ई.) बुद्धधर्म व दर्शनया अध्ययन यायेणु तातुनाः ई. ६७१ निसें ६६५ ई. तक भारतया थीथी थासय् तीर्थयात्रा यानाविज्ञानाः जुलसा - उगु तीर्थयात्राया इवलय् भारतया उत्तरी लागां चाहुहु छुं दि लिपा हे नालन्दा अंकाः मूलगन्धकुटिइ विराजमान ज्युच्चनाविज्ञानाः वसपोल शास्त्रा (गुरु) भगवान् बुद्धया पूजा यानाविज्ञात । वसपोल भिक्षु इत्सङ्ग नालन्दां उबलय् थीलकाया जुजु दयेका विज्ञानाः गु महाबोधिविहारय् विज्ञातसा अनं थीथी

बौद्धतीर्थस्थलय् विज्ञानाः बोधगायां (महाबोधि) हानं वसपोल नालन्दाय् विश्वविद्यालय लिहां विज्ञानाः ६७५ ई. निसें ६८५ ई. तक अनहे च्वनाः ज्ञिनिदंतक धार्मिक व दार्शनिक ग्रन्थत अध्ययन यानाः संकलन यानाविज्ञात, नालन्दा विश्वविद्यालययाखें वसपोलं ध्येयःगु संस्कृत भाषाया ग्रन्थत अध्ययन यानाः भुकाः उवनाविज्ञात नालन्दाय् हे वसपोलं छहा चीनिया भनू पूर्वीटिङ्ग नापं नापलाःगु खः ।

गनं गनं बौद्ध विद्वान्तसे द्वेनसांगयात हांग्] चंग नं धायेणु याः । वसपोलं नालन्दा विश्वविद्यालय च्वनाः तन्त्रविद्या सयेकेसिइके यानाः ज्ञिनिदंतक च्वनाः शिष्यपित स्थनेकने यानाविज्ञानाः गु दु धकाः बौद्ध विद्वान् भूर्त्वन्द जेनं थःगु च्वसुइ न्ह्यथनातःगु जुल । वसपोल बौद्धविद्वान् भिक्षु हाङ्गचाङ्ग अहे नालन्दा विश्वविद्यालयया बणं यायेणु इवलय् उगु बखतय् अन च्यू (८०) फिठ तजाःगु सिजःयागु तुद्मूर्ति खनागु धकाः न्ह्यथनातःगु जुल । अव भव्यगु मूर्ति समाट अशोकया अन्तिम वंशकथं या जुजु पूर्णवर्धनं दयेकाविज्ञानाः गु जुल । कन्नौज राजया जुजु हर्षवर्धनं नालन्दा विश्वविद्यालयया निर्मित यक्व यक्व आर्थिक हापं च्वाहालि वियाविज्ञानाः गु जुल । उकि थन अव विश्वविद्यालय अध्ययन याइपि व्वमिपिस उबलय् या नाजाःगु विश्वविद्यालय गुकीयात विद्याया केन्द्रकथं लोकंह्वाःगु तक्षशिला महाविहारया व्वमिपिसं भिक्षा एवनाः विद्या शुल्क पुलेमाःगु समस्या भदु । अव नालन्दा विश्वविद्यालयया व्वमिपिनित माःगु व्यवस्था विश्वविद्यालयया प्रशासनं माःकथं मिलय् यानाः व्वमिपित अज्ञाःगु शन्सटं मुक्त यानाविडिगु ज्यूग्लि अव नालन्दाय् व्वनीपि व्वमितसे भिक्षा एवनेस्वाः ।

खुगू शताब्दीं लिपानिसे ज्ञनिगू शताब्दी तक थव नालन्दा लागाय पाल सम्भाटपिनिगु आधिपत्य जुयाच्चवंगु इलय थनया उन्नति वरावर जू। बि.सं. या गुंगू शताब्दी सम्भाट देवपालया इलय थव नालन्दाया उन्नति व प्रगति अतिकं हे जूगु खनेदु। उबलय थव नालन्दा विश्वविद्यालयया आर्थिक हापं व अनुदानत हिन्देशिया, जावा, सुमिन्द्रा थेंजागु थीथी देशया सम्भाट-पिसं थः थःहा राजदूतया माध्यमं (लंपुज्याः) बिया: रवाहाली यानाच्चवंगु खनेदु।

नालन्दा विश्वविद्यालयग् तिथ्वत (ल्हासा) या सम्भाट सूज्जच्छ गम्पों आचार्यदेवपाखे बौद्ध व ब्राह्मण साहित्यया ज्ञान प्राप्त यानाविज्यया। अथेहे जुजु उत्सानं नं नालन्दा विश्वविद्यालयया विद्वान् शान्तरक्षितयात थःगु देश तिथ्वत (ल्हासा) थ व्वना: वसपोलपाखे वसपोलया ज्ञान व धार्मिक प्रभावं अन ल्हासाय 'लामाग्र-थ' या ज्या न्हाकाविज्यया। भारतीय विद्वान्पिनिगु थव दकलय त.धंगु उपलटिथ व धीगदान धायेमाः, धायेगु याना चव। बौद्धविद्वान् शान्तरक्षित अन तिथ्वतय हे ज्यूताभर चदनाः थःगु प्राण त्याग यानाविज्याःगु जूल। अथेहे थव नालन्दा विश्वविद्यालय् कोरियापाखे नं यश्व यकव व्वमिपि वयाः शिक्षा ग्रहण यानाच्चवंगु खनेदु।

ह्यगू शताब्दीपाखे नालन्दा विश्वविद्यालय् व्वनीपि व्वमित ज्ञिद्वः (१०,०००) दुसा व्वंकोपि कुशल सक्षम व योग्यपि विद्वान् गुरु (शिक्षक) पि निद्वः (२,०००) दुगु जुयाच्चवन। उबलय शिक्षक, अध्यापक, बौद्धविद्वान्पिन्त यकव हे सन्मान, आदर, सत्कार देंगु जुयाच्चवन। शिक्षक, अध्यापकपिन्त पालकिइ तयाः क्ववियाहयेगु यनेगु याइगु जूल। ह्रिति थव नालन्दा विश्वविद्यालय् अतिकं हे मू दुगु सछिगुलि भयाक भाषणया प्रबन्ध उवीगु जुयाच्चवन। थव नालन्दा विश्व-

विद्यालयय शिक्षा ग्रहणयाहिपि व्वमित भारतया ग्रलावा मेमेगु थीथी देय्या व्वमित थन बुद्धधर्म व दर्शनया शिक्षाया नापनापं हिन्दूधर्म, तत्त्वज्ञान, वेद, पुराण, कर्मशास्त्र, नीतिशास्त्र, सांख्यशास्त्रयें जाःगु थीथी धार्मिक शास्त्रया अतिरिक्त औषधिविज्ञान, चिकित्साशास्त्र, गणित, ज्योतिषशास्त्र थें जाःगु थीथी विषयत व्वनेत वइगु जुलसा चवय न्हायना थीथी विषयत व्वनेगु व्वकेगु व्यवस्था दुगु जूल। थव नालन्दा विश्वविद्यालय् व्वंकोपि कुशल, योग्य व सक्षमपि प्रकाण्ड बौद्धविद्वान् गुरुपि नागार्जुन, शीलभद्र, आर्यदेव, शान्तरक्षित, वसुबन्धु, दिङ्गनाग, धर्मकीर्ति, अंविस, दीर्घकर थें जाःपि प्रमुखपि जूल।

थव नालन्दा विश्वविद्यालयया छगू तःधंगु पुस्तकालय दु, व पुस्तकालयय् स्वंगू ततःधंगु भवनय व्यवस्था यानातःगु जूल। अज्याःगु विश्वया न्यंकभन्या व्वंमिपिन्त विद्या अध्ययनया निमित्त लोकंह्वाःगु नांजाःगु नालन्दा विश्वविद्यालय सदां सदांया निमित्त नष्ट जूगु थव अतिकं हे विडम्बना व दुःखया खेजूल। ज्ञनिगू शताब्दीनिसे आःतक नं खण्डहर जुयाः भग्नावशेषत थव धरतीया गर्भय दुसुनाच्चवन। जब थव नालन्दा विश्वविद्यालयया उत्खनन, अनुसन्धान, अन्वेषण जूल, मालेकुले यात व लागाया थीथी थासं थीथीकथंया बौद्ध स्तूपत, त्रिपिटकत, मूतित, सभाकक्ष, शयनकक्ष, छावावास थें जाःगु बौद्धजगत्य अतिकं मू दुगु नापं सांस्कृतिक दुष्टिकोणं अतिकं मू दुगु, पुरातात्त्विकया मिखा नं अतिकं मू दुगु, दुर्लभगु प्राचीन भग्नावशेषत लुयावःगु दु, उनेदयावःगु दु। आः अनयागु थव उत्खननं उगु इलय्या भव्यता व विशालता खनेदयावःगु दु। ह्लापा ह्लापायागु प्राचीन छे भवनया बनावट (Structure) भवनया पंक्तिबद्धता, निर्माणशैली, विद्यार्थी व्वमिपिनिगु

निर्मित दर्थकातःगु अध्ययन व शशन कक्षया बनावट पत्थरयागु तज्ज्ञा, पाठ्य सामग्रीत तथेगु लागि विस्कं व्यवस्था थे जाःगु थीथी माःमाःधाय् माःकवं हवःकवं यानातःगु बनावटं उबलय्या प्राचीन युगया सुन्दर आवासया व्यवस्था जुयाच्चवंगु व धातय् अध्ययन अनग यायेवं व अनया बावांलाःगु किपात स्वयाः नं ज्ञीसं अनुमान यायेफु, अजूगति चायेमाः। थीथी मठ विहारया न्हाःने त्वनेगु लःया निर्मित तुं, बौगाःया व्यवस्था जुयाच्चवं। अज्याःगु भरायधंगु खयलय् दत्थुइ प्राचीन तर पक्कीगु प्रतीककथं त्यनाच्चवंगु भग्नावशेषत हे उबलय्या नालन्दा विश्वविद्यालयया खण्डहरतय्सं आः नं ज्ञीत प्राचीन इतिहासया गौरव गाथा व गरिमां नवहे मदासे कनाः क्यनाच्चवंगु दु गुगु बनावट शैलीत्यसं थःथस्मृहे दर्शक, स्वकुमिपित्त घण्टोंतक स्वयाच्चवंसां नं स्वये मगाक हे क्यनाः कनाच्चवंगु दु। उगु इलय्या ज्ञीगु मानव सभ्यता, कला, संस्कृत व शिक्षा गन थं धंगु खे थे ज्ञीत इतिहासया गर्भं उलाः क्यनाच्चवंगु दु। नालन्दा विश्वविद्यालयया खण्डहरया कथा व्यथां हे क्यनाच्चवंगु दु, धयाच्चवंगु दु कि प्राचीन भारतया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, धार्मिक अद्वानाव व आदर्श विद्याया गौरव गाथा ज्ञी सकले ह्लायपनय् केतुयापित्त, ह्लायपं व मिखा दयां नं मताः व मखां यानाच्चवतिपित्त आः नं न्यंकाच्चवंगु दु, कनाच्चवंगु दु। थव नालन्दा भग्नावशेष व खण्डहर स्वयेत, अध्ययन यायेत दैय्यदसं देशविदेशं द्वालंद्वः लखालख पर्यटकत वयेगु बनेगु यानाच्चवं।

ऐतिहासिक प्राचीन नालन्दा विश्वविद्यालयया प्राचीन खण्डहरया अतिरिक्त आः थौकह्य् उकिया

न्हाःने दयेकूगु संग्रहालयय् प्राचीन प्रतिमाया संप्रह यायेगु पुलांगु इतिहास, कला व संस्कृतिया अलक, शिल्पशैली, शिल्पकलाया परिचय वियाच्चवंगु दु। आः अन प्राचीन संग्रहालय भवनं निगू कि. मि. तापाक नालन्दा महाविहार दयेकैगु जुलसा थव महाविहारय् दुलंभगु बौद्ध पाण्डुलिपित संप्रह यानाः सुरक्षा यानातयेगु ज्या यानाच्चवंगु दु। थव दुलंभगु बौद्ध पाण्डुलिपित अध्ययन अन्वेषण यायेगु तानुनाः देश विदेशं ब्रह्मि भाजु मय् जूषि वयेगु बनेगु यानाच्चवंगु दु। यन हे बौद्ध तीर्थपात्री चीनिया बौद्धविद्वान् द्वेनसांगया स्वारकभवन नाप थीथी भवन व मठमन्दिरत नं दयेकातःगु आःतकं हे दर्शन योग्य यानातःगु दु। थुगुकथं ज्ञीगु देशय नं बौद्ध दृष्टिकोणं अतिकं हे विस्कं मू दुगु थायत यक्ष यक्ष व हे दु, तर अनया सरकारताप सम्बन्धित तिकायया ह्लायपनय् चिकं तयाच्चवंगु दु, सिद्धाय् देगु हे उत्था चरमा तयातःगु दु। उक्कि, शास्त्रिया महानायक तयागत गौतम बुद्धया पावन जन्मभूमि शास्त्रिया प्रतिक स्थल लुम्बिनीया उन्नति व प्रगतिया त्वाथः गतिलाःगु खनेमदुनि, रामग्रासया दुर्गति अथे हे तिनिसा, तिलौराकोट, कपिलवस्तु, निगलीहवा, सगरहवा थे जाःगु व लागाया अर्थात् कपिलवस्तु, रुपन्देही व नवलपरासी जिल्लाया थी थी लागाय् च्चवंगु ऐतिहासिक पुरातात्क दृष्टि अतिकं मू दुगु न्ययगूलि भयाक थायवाय् दु। अथेहे नेपाःया योता येता लागानाम स्वनिगःया स्वंगु जिल्लाय् नेवा: बौद्धतय्सं पलिस्था यानातःगु थी थी बहाः, वही, चैत्य, गुम्बा व विहारत गुलि ह्लानावन, गुलि स्थनाच्चवं, गुलि भग्नावशेष व खण्डहर जक जुयाच्चवंगु यक्ष यक्ष हे दिन।

“आनन्दभूमि” बौद्ध लय्यपौ ब्वनादिसँ / द्वंकादिसँ ।

मनो पुबंगमा धर्मा

- प्रा. गणेश माली

मनूया जीवनय् जुयाच्चनीगु विभिन्न अवस्था व स्थितिइ मन हे त्रिपां वनीहा खः कुविया यंकीहा ज्ञावरया त्रुतिया ल्यू ल्यू गाडायां चकका वनी थे अथवा व्यक्तिया ल्यू ल्यू किपालु वनी थे मनया ल्यू ल्यू न व्यक्तिया जीवननाप स्वानाच्चवंगु घटनाकम न्ह्यानावनाच्चनी। लोभ, इच्छा, डाह, काम, कोधादि मलं जाःगु दुष्ट मनं छु धयाजुल वा यानाजुल धा:सा व्यक्तिया ल्यू ल्यू दुःखं जाःगु अवस्था वा स्थिति नं न्ह्यावनाच्चनी। थुकिया विपरीत मलरहित, विकाररहित प्रसन्न शान्त मनं व्यक्ति छु धयाजुल वा यानाजुल धा:सा, वया ल्यू ल्यू सुखं जाःगु अवस्था वा स्थिति न्ह्यानावनाच्चनी। थव धर्मपदयागु प्रथम गाथाया अर्थं खः। मनहे धर्मया न्ह्यालुवाः खः।

बौद्धबालमय त्रिपिटकय् धर्मपद छगु अमूल्यगु रत्न खः। भगवान् बुद्धं समय समयय् परिस्थितिग्रनु-सारं व्यक्तियत ज्ञान बीत उद्गार यानाविज्ञाःगु गाथाया सङ्कलन धर्मपद खः। उकीसधय् ‘मनो पुबंगमा’ धंगु गाथा दकलय् त्रिपायागु यमक वर्णया प्रथमगु गाथा जुयाच्चंगु अर्थपूर्ण जू। थव गाथाय् बुद्धधर्मया सार दुर्धानाच्चवंगु दु।

सम्पूर्ण बुद्धधर्मया सार खः मनयात निर्मल स्वच्छ यानातयेगु, दक्ष पापकर्म, अकुशलकर्म मयायेगु, कुशलकर्म यायेगु। धर्मपदयागु हे छगु गाथा थये दु-

‘सब्द पापस्स अकरणं कुसलस्स उपसम्पदा, सचित्प एवं बुद्धानुसासनं’ थये धायेमाःगु कु कारणं? व्यक्तिया जीवनय् ज्वीगु दक्ष कर्मस मनहे न्ह्यालुवाः ज्वीगुर्लिखः।

मनयात थये निर्मल स्वच्छ यानातयेगु सुभावना अर्थात् ध्यानभावना व स्मृति होश तयाच्चवेगु अस्यास यायेगु आवश्यक जू।

धर्मपदय छगु गाथा दु-
“यथागारं सुच्छब्दं बुद्धिन समति विज्ञति,
एवं सुभावितं चित्तं रागो न समति विज्ञति।”

गथे बालाक पलि चिनातःगु छेष्य वा ज्वद्दमखु, अथेहे बालाःगु भावना यानातःगु चित्तय राग ज्वयाः दुहाँ वनीभलु। भिगु भावना धंगु स्मृतिपूर्वक सम्यक् दृष्टिङ्गु च्चवेगु, ध्यानभावना यायेगु, बहुजनहिताय बहुजन सुखायया ज्या यायेगु मतिइ तयेगु, पारमिताया अस्यास यायेगु, विषयनां युक्त जुयाच्चवेगु आदि। राग द्वेष, काम, कोधादिया मि च्चानाच्चवंगु थव संसारय चित्तयात सुभावित यानातयेगु अःपुगु अवश्य मखु, थुकिया निर्मित सम्यक् ध्यायामया आवश्यक जू।

आधुनिक मनोविज्ञानकथं न चित्तयात दृढपूर्वक दमन यायेगु मखु परन्तु कुविचार वयेके मवीगु बाय् मवयेकेगु अस्यास यायेगु व भिगु ज्यां जीवन जायेका-तयेगु हे उत्तमगु लंपु खः। होश तयाः चित्तयात भिगु भावनां जायेका: सम्यक् समाधि प्राप्त यायेगु हे बुद्धधर्म-या सार खः।

धर्मपदय “मनो पुबंगमा धर्मा।” गाथायात प्रथमगु गाथा यानातःगु कारण शायद बुद्धधर्मय सुभावित चित्त तयाः स्विर शान्त मनयात प्रसुख स्वान दुगुलि उवीमाः।

बौद्ध व अन्य धर्मावलम्बी दक्षविसियां पूजाआजा प्रार्थना यानाः बरदान फोनेगु स्वयां न चित्तयात सुभावित व शान्त यानातयेगु अत्यावश्यक खः। थोकत्तय थव संसारय धर्मयागु स्वरूप बुद्धधर्म लगायत मेमेगु धर्मय न अत्यन्त विकारयुक्त जुयावनाच्चवंगु दु, व विकारयुक्त जूगुया कारणं न्ह्यगु पुस्तायात धर्मय थदा म्हो जुजुं वना-च्चवंगु दु। थुजोबलय बुद्धधर्मया सार दुर्धाःगु थव प्रथम गाथा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण जू।

विधुर महाजातक (बोधिसत्त्वयात हाकनं मनुष्यलोकय् तये यंकूगु)

- भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर

पुण्णक यक्ष सेनापति थःगु इच्छानुसार इरन्धतीयात प्राप्त यानाः अत्यन्त प्रशव जूगुलि यानाः बोधिसत्त्वनाप खें ह्लायेगु इच्छा यानाः कुरुदेशया मनूत्यह्यायकंसमान जुयाच्चंहा महामन्त्री अत्यन्त सुकुमारीह्ययान यानां मध्याःह्य इरन्धती नागराजक्यानाप विवाह यानाविद्याः वनाप सुखपूर्वकं च्वने दंगु उया यानाव्यूगुलि यानाः महामन्त्रीयात धन्यवाद ज्ञापन यानाच्चना । चक्रवर्ती जुजुपिसंजक प्रयोग याइगु व मनोहर माणिक्यरत्नयात जि छःपिन्त चह्य यानाच्चना । क्याविज्याहुं । थोहे छलपोल प्रज्ञावान् महामन्त्रीया काय् कलाः परिवारपि च्चंच्चंथाय इन्द्रप्रस्थ नगरस तये यंका बी’ थथे धकाः धयाः पुण्णकं थःगु माणिक्यरत्न मन्त्रीयात चह्य यानाविल ।

बोधिसत्त्वं पुण्णकं धाःगु खें न्यनाः पुण्णक्यात प्रशंसा यायेगु इच्छायानाः धाल— “भो कच्चायन माणवक ! छि यःह्य इरन्धती नागराजक्यानाप जन्मकाछि प्रसन्नपूर्वकं, मेर्पि सुनानं छलकपट यानाः स्यंके मफयेक बवातुगु मैवीवलं देवविमान भवनय् प्रसन्नसायं च्चंच्चवने फ्येमा । छि जिह्वा धात्येयाह्य मित्र अनुसारं मनोहर माणिक्यरत्न जितः विद्याः जिमिगु नगरय् आः थर्थे हे तये यंकाबी धकाः धाःथर्थेतुं तये यंकाब्यु ।” थथे धकाः धायेव पुण्णक यक्ष सेनापति बोधिसत्त्वयात धाल— “भो महामन्त्रीजु ! आः थर्थे हे वनाबी जिह्वा व्वसलया ह्य गया-

विज्याहुं । थथे धयाः बोधिसत्त्वयात थःन्ह्यःने व्वसलया ह्य गयेकेविद्याः नागराज व महारानीपिके विदा क्याः नागलोकं प्याहां वयाः व्वसलया वेगं क्षणभरं हे कुरु राष्ट्रस थ्यंकः वनाः धाल, “भो विधुर महामन्त्रीजु ! छःपिनिगु प्रज्ञावुद्दियागु कारणं यानाः छःपिनि थःगु छेय् थ्यंकः वयेदत । जितः ने छलपोलयागु कारणं यानाः जि बःह्य इरन्धती नागराजक्यान्या लाभ याना कायेदत । आः छःपिनि छलपोलया यासप्तुं च्चनाविज्याहुं ।” थथे धयाः धर्मसभास धर्मसिने तोताः थः चतुर्महाराजिक देवलोकस ल्याहां वंगु जुल ।

(सीकेमाःगु कारण— थ चित्तथ् मतिइ ल्वीसार्थ हे अत्यन्त द्रुतगति हे अन थ्यंकः वने फु । व चित्त वने फुयें तुं पुण्णकं गंहा मनोमय सिन्धव बोसल वेगं मा; थाय् थ्यंकः वनेफु धकाः भगवान् बुद्धं कनाविज्या:गु दु ।)

धनंजयया स्वप्न

धर्मजय कौरव्य जुजुया बोधिसत्त्व लिथ्यंकाविज्याइकुन्ह द्यः तुयू मनुनिवलय् हे ह्यगसय् थुकर्थ खन-

“जुजुया दरवारया छवाकायायाय् तसकं साःगु कल ज्वांय् ज्वांय् सयाच्चंगु सिमा छमा बुयावयाच्चवन । व सिमाय् ग्रलङ्गार यानाः तिसां तीकातःपि सल कितित न सयाच्चवन । उगु भराय्मागु सिमायात नगरवासीत वयाः तःधंगु आदर सम्मानपूर्वकं ह्लाःतहा जोजलपा

Rise and fall of Buddhism in Nepal

- J. M. Tuladhar

In Rana Period Buddha-Dharma in Nepal was declining and in poor condition. At that time Mahayana Buddhism or Tantricism was prevalent which has its roots in every Newar household still now in Kathmandu Valley. Even this has been corrupted and misunderstood through the lack able teachers and priests. No preaching is allowed, even telling stories was looked upon with suspicion by the authorities. The Customs censured every book and literature that entered Nepal. Even to celebrate Birthday of Gautama Buddha was restricted. No teaching, no Bhikshus and Bhikshuis were seen anywhere, so the Theravada Buddhism was almost extinct or disappeared from the land of Lord Buddha's Birthplace. This was the miserable plight of Buddha-Dharma at that time just as the rise and fall of tide everything goes like this, in the human history.

Awakening began about 1940 or so. People remembered or came to know Lumbini, the birthplace of Lord Buddha which is within their own country. Near about Lumbini in Gorkhpur there is Kusinara or Pawva, the Nirvana place of Lord Buddha. In Kusinara, there is a monastary where are reduce or Bhikshus from Ceylon, Burma etc. among them is a learned Guru Chandramani Maha Thara, who intiated most of the Newar men & women into Samanera and Anagarikas. Among the intiated Samaneras, there came out a courageous one, Dharmaloka Bhikshu, who sacrificed his life and suffered many hardships for the sake of revival and upliftment and propagation of the fallen Buddha-Dharma in Nepal.

Dharmaloka Maha Thara was a Udaya (derived from Upasak) or Tuladhar, known as Baran Sahu, before being a Bhikshu. He was one of the famous Lhasa merchants trading in Lhasa, Tibet.

Going to Lhasa was not an easy journey from Kathmandu, there were only primitive paths through big, big mountain passes; it takes months to arrive at the destination of Lhasa. There were many business firms of Udaya Sahu at Lhasa. On the way from Kathmandu to Lhasa, there were branch offices at Kuti, Phari, Kalingpong, Gyantok, Gyantse and Calcutta. After the demise of his wife, while his two sons were very young, he felt disgust with the worldly life. Since then he travelled Assam, Burma and many places of pilgrimage, and at last became a Buddhist recluse. He has also travelled to China, Burma, Ceylon and Visited Pancha-Sirsa-Paravata of Sri Manjushree in China, and wrote a book about his travelling or an autobiography, entitled Chin Yatra in Nepal Bhasa. His contribu-

tion for the revival, upliftment and propagation of Buddha-Dharma in Nepal is so great and beneficial, he became an advocate of Buddha-Dharm revivals an and immortal martyr for the cause of Buddha-Dharma. His meritorious deeds will be written in golden letters in the history.

Now a days there are many Bhikshus and Bhikshunis, Samaneras and Anagarikas and the streets of Kathmandu is Strewn with Buddhist Monks and Nuns wearing Chibar (yellow robes), which was nil at some times. Many young men and women joinen the Bhikshu-Sangha, some with the intention of studying Buddhism in Ceylon. Barma and Thailand etc., some supposing it to be meritorious to be monks, some for the sake of travelling abroad. Human nature is wonderful, different people have different motives and aims. Some people vie with jealousy seeing the comfort and reverence paid to the yellow-robed monks. It is difficult to get acceptance of the Bhikshu-Bhojan (feeding Bhikshus) invitation, the list is always full and many such invitations are always in waiting list. How many must have been tempted to be Buddhist monks and nuns for the sake of Bhikshu-Bhejan, consisting of dainty and delicious dishes, who can say ? It is not a virification or criticism, but it is the human nature, what can be done ?

It is evident and plain now—how much international respect, honour, prestige and world fame, Buddhism has brought to our mother country Nepal, it owes chiefly to Buddhism and none other. The foreigners suppose the inhabitants of Nepal are blessed because of the Birthplace of Holy Gautama Buddha. Most of the foreign tourists are attracted chiefly by Buddhist temples and architectures etc. in Kathmandu which is one of the main sources of foreign exchanges, Nepal government also is busy for renovating or repairing the temples and places of tourists' interest, The big Lumbini Project is going on with large foreign aids but its completion seems a long delay. The public wonder why the Lumbini Project is delaying and not yet finished as the public expected. Now one can visit Lumbini by road and takes about 6 hours from Kathmandu. There is also a regular flight by air to Bhairawa and thence to Lumbini. it takes 20 minutes to Lumbini by bus from Bhairawa Any tourist can visit Lumbini by air from Kathmandu and return within a day.

शिथिलगु ज्यापाखें, मलयुक्तगु व्रतपाखें, शशुद्धगु व्रहाचर्यपाखे

महानफल प्राप्त जुहमखु ।

। धर्मपद । निरयवग्गो । ७ ।

श्री बुद्ध गतिविषय

(नेपाली भाषा)

बुद्ध पूजा

२०५४ माघ २६, काठमाडौं-

निरन्तररूपमा गर्दिदै आएको प्रत्येक पूर्णिमाको बुद्धपूजा यहाँको आनन्दकुटीविहारमा पञ्चशीलप्रार्थना, धर्मचक्रविहारसमेत भई सम्पन्न भएको छ । नेपालका ज्येष्ठ भिक्षु अनिशुद्ध महास्थविरको प्रमुखत्वमा दैनिक भिक्षु-चर्चा भइरहेको सो विहारमा दायक लमिति सक्रिय भई जलपान र भोजनको पनि व्यवस्था भएको थियो ।

धार्मिक सम्मान प्रदान गरियो

२०५४ माघ २३, काठमाडौं-

नेपालको सबैभन्दा ज्येष्ठ ८३ वर्षीय उपसंघ-नायक भिक्षु अनिशुद्ध महास्थविरलाई संयुक्त म्यानमार सरकारबाट 'आग महासङ्घम जोतिकथज' द्वारा धार्मिक सम्मान प्रदान गरिने भएको छ । आजको ६२ वर्ष पहिले भिक्षु हुनुभएका महास्थविर नेपाल र तिब्बत-मा शैशवकाल बिताई बनारस सेम्ट्रल हिन्दू हाईस्कूलमा माध्यमिक शिक्षा हासिल गरी ११ वर्ष म्यानमार र ५ वर्ष श्रीलङ्कामा रही बौद्धदर्शन एवं पाति, संस्कृत, सिहली, बर्मी र अंग्रेजी भाषा अध्ययन गरी ४५ वर्ष-सम्म निरन्तररूपमा लुम्बिनीमा बसी त्यहाँ सेवाभावले रहनुभएको थियो । म्यानमार सरकारबाट बुद्धधर्म-सम्बन्धी विद्वता र बुद्धधर्मको प्रचार प्रसार गर्नुभएबापत बहाँलाई यो धार्मिक सम्मान प्रदान गरिन लागेको हो । यसअधिक दिवंगत संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द यही पदबाट विभूषित गरिएको थियो भने त्यसभन्दा अधिक दिवंगत संघमहानायक भिक्षु प्रजानन्द महास्थविरलाई आग-महापण्डितबाट सम्मानित गरिएको थियो ।

स्मरणाञ्जली

२०५४ फागुन १०, काठमाडौं-

वि. सं. १९७४ भाद्रमा जन्म भई २०५३ मार्ग-मा ७६ वर्षको उमेरमा दिवंगत हुनुभएका रत्नबहादुर तण्डुकारले विभिन्न बुद्धविहारहरू निर्माण गर्न सहयोग गर्नुका साथे ज्ञानमाला भजनखल: स्वयम्भूको अध्यक्ष, धर्मचक्रविहार संचालक समितिको अध्यक्ष हुनुको अतिरिक्त गणमहाविहार र बलम्बूविहारमा एक एक कोठासमेत बनाइदिनुभई संघाराम भिक्षु तालिमकेन्द्रको लागि पनि सहयोग गर्नुभएको थियो । यहाँको धर्मचक्रविहार परिवारबाट एक सभा गरी वहाँप्रति स्मरणाञ्जलीस्वरूप अद्वा व्यक्त गरी सुगतिको कामना गरेको छ ।

सुगतिकामना

२०५४ मार्ग २२, पात्पा-

संघनायक शाक्यानन्द महास्थविर दिवंगत हुनुभएको ४५ दिनको पुण्यतिथिमा यहाँको महाचैत्यविहार बौद्ध महिला श्राजीवन दायकसमितिद्वारा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी ज्ञानमालाभजन, शीलप्रार्थना, बुद्धपूजा संघन गरेको छ ।

सो बेला वहाँको सुगतिको कामना गरी ज्ञानमाला-संघ आनन्दविहारका अध्यक्ष विभिन्नमान बजाचार्य र ज्ञानमालासमा महाचैत्यविहारका अध्यक्ष कृष्णप्रसाद शाक्यले बौद्धजगत् सधै एउटै परिवार भई सामूहिक रूपमा बुद्धो उपदेशलाई पालन गर्ने हुनुपर्छ भन्नुभयो । श्रीलंकाबाट आउनुभएका भिक्षु महोदयबाट दानविषयमा उपदेश दिइनकासाथै श्राजीवन दायकसमितिका अध्यक्ष सुश्री सुमना शाक्यबाट कृतज्ञताज्ञापन गरिएको थियो ।

महापरित्राण सम्पन्न

२०५४ फागुन २८, हफ्तेही-

यहाँको बुद्धवलस्थित पद्मचैत्यविहारका महापरि-

त्राण समारोह मूलस्थमितिद्वारा सप्ताहव्यापी कार्यक्रम
बनाई महापरिवाण स्तुपज्ञ गरेको छ । ज्ञानमाला,
भजन, बुद्धपूजा, बुद्धमूर्ति शोभायात्रा, दान-प्रदान आदि
गरी बौद्धसंस्था भएको सो कार्यक्रममा भिक्षु सुदृश्यन
महास्थविरक्षाट सहापरिवाण देखाना हुनुका सार्थ
विभिन्न व्यक्तित्ववाट शुभकामना मन्त्रव्य भएको थिए ।

[नेपाल भाषा]

संघदान

१११८ चित्तलाल्घ १०, यै—

थनया ३५ बाहाया मञ्जुश्रीनक महाविहार
संरक्षण सु. संघया ज्ञिष्ठववःगु वार्षिक सभा व संघदान
विहारन्वक्षव हीरारत्न शाकया सभापतित्वय् क्वचाल ।
न्याम्ह वज्ञाचार्यपिंसं पञ्चबुद्धया प्रतीकगु वसतं पुनाः
सत्त्वपुजा यानाः शुगु जूगु उगु ज्याइवलय् यलदेय्या
नीन्हय्गु बौद्ध संस्थाया प्रतिनिधि पाहाँपित उपाध्यक्ष
पूर्णरत्न शाकयं खातागां वदखायेकाः सम्मान याःगु व
कोषाध्यक्ष नेमकर शाकयं विहारया बुद्ध प्रतिमायात
स्वांदेहायाः थद्वा प्वक्गु खः ।

संघया सदस्य-सचिव सुवर्ण शाकयं वार्षिक
प्रतिवेदन न्हयंगुया नापं विहारय् पुनिहपितकं तुतः
ब्वनेगु इवलय् दछियंकं तुतय् भजवीक तुतः ब्वंहा
दानरत्न शाकयात लभापतिपाखे खातागां वदखायेकाः
सम्मानित याःगु खः । ज्ञानमाला भजन, बौद्धचर्यान्तृत्य,
व बौद्धगान नं जूगु उगु इलय् सुवर्ण शाकयं सम्पादन
यानाः चवया विजयागु व डा. लक्ष्मण शाकय प्रकाशक
जूगु “थीथी बौद्ध न्हासःलिसः” सफूयात पाहाँकथं
विजयाहा यल उपमहानगर पालिकाया मेयर बुद्धिराज
वज्ञाचार्यं उलेज्या यानाविजयागु खः ।

१८४ छेँखाया संघ परिवारया नापं पाहाँपित
१४१ छेँखाया जःपिसं संघदान कथं पञ्चदान प्रदान
याःगु उगु इलय् यल बुद्धजयन्ती दृष्टया अध्यक्ष प्रा.
आशाराम शाकय व संघया दुजः मार्सल जुलुम शाकयं
थःगु मंखना प्वंकाविजयागु खः ।

प्रब्रज्या समारोह

यल—

थनया थसिया सिद्धिमङ्गल विहारय् भिक्षु
अनिष्टद्व महास्थविरया उपाध्यायत्वय् न्हय्हु कुलपुत्र-
पित थामणेर प्रब्रज्या छूगु जुल । भिक्षु कालुदायीया
प्रेरणां थामणेर जूपि महर्जनर्पि शान्तराम, जगमोहन,
सनम, किशोर, सुरेश, सुरज, सूक्ष्मपित छसीकथं
बौद्धराविखित, धर्मरक्षित, संघरक्षित, जाणपाल,
विनीत, अस्सजी व पञ्चालोक धक्काः बौद्धनां छूगु जुल ।

बौद्ध न्हासःलिसःकासा न्हाकीगु

यल—

२५४२ ग्रीं बौद्धजयन्तीया लसताय् यल जिल्ला-
व्यापी बौद्ध न्हासःलिसः कासा हनेत हीराकाजी वज्ञा-
चार्यया सभापतित्वय् विश्वशान्ति पुस्तकालयया सफल
आजीवन सदस्यपि दुध्याःगु इवसाःखलः स्वन । १७
सदस्यीय छूगु समिति स्वनाः थीथी ज्ञिगु उपसमिति नं
स्वंगु जुल । यल जिल्लाया दक्ष पुस्तकालय व संघ
संस्थात्यत व्यतिकायेत इनाप यासे १५ गतेया दुने नां
दर्ता यायेगु ई ब्यूगु दु । उगु न्हासःलिसः कासाया
लागी ढवनेसफूकथं संक्षिप्त बुद्धजीवनी, विश्वमा बुद्ध-
धर्म, नेपाल संस्कृतिया मूलुखा, बौद्धर्दर्शन व लुम्के
बहुःपि तयातःगु दु ।

बुद्धपूजायानाः ज्याःजंकु

१११९ चित्तलाल्घ १४, यै—

आनन्दकुटीविहारगुठीया उपाध्यक्ष व आनन्द-
कुटी विद्यापीठया सहसंस्थापक न्हुच्छेबहादुर वज्ञाचार्य-
या ज्याःजंकु बुद्धपूजा, भिक्षुपिन्त तंघदान यानाः जूगु
दु । थुगु ज्याःजंकुया लसताय् वसपोलया थम्हं च्वःगु
अंग्रेजी भावाया थःगु जीवनी सफू “The Story of
My Life” या विमोचन नं सिडनी युनिभर्सिटी, अष्ट्रे-
लियाया आन्थ्रोपोली विभागया प्रा. माइकल आलेनया
ह्लाःत जूगु खः ।